

Interview

IN GESPREK MET

politiek analist Joost Lagendijk
over Turkije

Thema

NATIEVORMING

Binding

Amerikaanse verkiezingen

VERRASSEDE UITSLAG

President-elect Trump

Wetenschap

DIFFERENTIATIE

Verschillen
van leerlingen

NIEUWE DEMOCRATIE

Seneca

Maatschappijwetenschappen

Seneca toont op de docentendag de eerste exemplaren van de methode voor maatschappijwetenschappen.

In opdracht van Seneca is een voorlichtingsfilmpje gemaakt voor derdeklassers die mogelijk het vak maatschappijwetenschappen willen kiezen.

Houd onze website in de gaten: meer informatie over ons aanbod, voorbeeld PTA's, voorbeelden van het nieuwe lesmateriaal.

Op www.maatschappijwetenschappen.nl kunt u zich inschrijven voor onze nieuwsbrief.

Seneca
Niet stampen, maar denken.

GEESTDRIFT

Mag het alsjeblieft met een beetje meer enthousiasme en liefde voor het vak?', zo besluit Anique ter Welle haar laatste 'Werkvloer' voor *Maatschappij & Politiek*. Aan dat enthousiasme en die liefde voor *M&P* ontbrak het

bij Anique zeker niet en wij zijn haar dan ook dankbaar voor de vele jaren waarin zij ons een (herkenbare) inkijk heeft gegeven in het wel en wee op de maatschappijleervloer. Eenzelfde waardering gaat uit naar Coen Gelinck, die lange tijd de Nederlandse Vereniging van Leraren Maatschappijleer in de redactie heeft vertegenwoordigd en de lezer onder meer heeft geïnformeerd over beleidsinhoudelijke zaken van het vakgebied. Na afscheid is er tijd voor vernieuwing. Dat dit niet alleen geldt voor de redactie van uw vakblad maar ook voor de samenleving, is begin no-

vember duidelijk geworden. Het behoeft geen verdere uitleg dat de uitslag van de Amerikaanse presidentsverkiezingen velen heeft verrast. De begeestering voor de nieuwbakken politicus en vijfenveertigste president van de Verenigde Staten, maar ook voor sommige reeds zittende staatshoofden, zoals de Turkse president Recep Tayyip Erdoğan, is niet onverdeeld. Aan u de uitnodiging om deze en andere actuele ontwikkelingen en onderwerpen - natievorming, bijvoorbeeld - met enthousiasme en liefde voor maatschappijleer onder de aandacht van uw leerlingen te brengen.

MAARTEN CRAS
eindredacteur

m.cras@maatschappijenpolitiek.nl

INHOUD

3 REDACTIONEEL	12 TERRORISME	18 PILOT	26 LESMATERIAAL
4 POLITIEK ANALIST LEGENDIJK: TURKSE ONTWIKKELINGEN	14 VOX	20 PILOT IN LES	28 RECENSIES
7 COLUMN	15 WERKVLOER	22 AMERIKAANSE VERKIEZINGEN	30 NVLM
8 VLUCHTELINGENCRISIS	16 MAATSCHAPPIJ & WETENSCHAP	24 LERARENREGISTER	31 AANGENAAM
10 NIEUWSGEBRUIK			

04

12

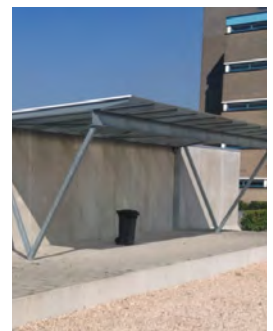
18

22

26

Joost Legendijk

IN GESPREK MET POLITIEK ANALIST JOOST LAGENDIJK

'WAAROM IS DIE LEERLING TROTS OP ERDOĞAN?'

Oud-Europarlementariër Joost Lagendijk werkt al jaren als politiek analist en commentator in Turkije. In september ontzegden de Turkse autoriteiten hem toegang tot het land. Kort daarop verscheen zijn boek *Erdoğan in een notendop* bij uitgeverij Prometheus. *M&P* sprak met Lagendijk.

IVO PERTIJS

Copenhagen. Dat bleek de naam van het Dordtse restaurant waar we een uur lang over het Turkije van Recep Tayyip Erdoğan spraken. Veel toepasselijker kon de naam van dit etablissement niet zijn. Jarenlang wilde Turkije toetreden tot de Europese Unie, maar moest daarvoor wel aan de criteria van Kopenhagen voldoen. Het potentiële EU-lidmaatschap van Turkije lijkt nu verder weg dan ooit. 'Het Turkije van vóór Erdoğan en zijn partij AKP was een gemankeerde democratie waarbij er wel verkiezingen en politieke partijen waren, maar je kon vraagtekens zetten bij de onafhankelijkheid van de rechterlijke macht. Deze stond onder invloed van de toenmalige elite. Eigenlijk kende Turkije nooit een onafhankelijke rechterlijke macht', merkt Joost Lagendijk op. Volgens de journalist is er altijd wel iets aan te merken geweest op de Turkse democratie. Toch leek het er aanvankelijk op dat de AKP door de toetredingsprocessen tot de Europese Unie de gebreken van de Turkse democratie weg wilde werken. Lagendijk: 'De eerste paar jaar ging de democratie er onder Erdoğan op vooruit, maar sinds 2011 maakt Erdoğan gebruik van de mechanismen van zijn kemalistische voorgangers. Dit verklaart de frustratie van veel Turken. Ze hebben aan echte democratie geroken en zijn nu teleurgesteld in Erdoğan en zijn AKP die uit is op een soort alleenheerschappij die veel trekken heeft van wat zij vroeger onder Atatürk ook hebben gezien: één partij die de dienst uitmaakt, één sterke leider en een steeds autoritair optreden.'

Stel dat een leerling vraagt of Turkije een democratische rechtsstaat is, wat zou dan uw antwoord zijn?

'Dat het een goede vraag is, maar het antwoord een beetje ingewikkeld. Ja, als het gaat om de rol van verkiezingen. Verkiezingen zijn in Turkije grosso modo eerlijk. Er vindt geen grote mate van fraude plaats. De opkomst is hoog en de betrokkenheid groot. Politieke partijen stellen daadwerkelijk ook wat voor. Zij hebben

hun wortels al decennialang in bepaalde groepen van de samenleving. In die zin is het een electorale democratie. De laatste twee, drie verkiezingen moet ik er wel bij zeggen dat het gedurende de verkiezingscampagnes al wat dubieus wordt. De toegang tot de media wordt wel erg door Erdoğan en zijn partij gemanipuleerd. Andere partijen komen er amper aan te pas. Dat werpt een schaduw over de verkiezingen, maar er zijn verkiezingen. Het *nee* slaat op de scheiding van de machten die in Turkije onder druk staat. Erdoğan hecht daar geen belang aan. De laatste jaren zie je dat hij eerst als premier en nu als president een toenemende greep op de rechterlijke macht heeft. Een democratie is óók dat een meerderheid rekening houdt met minderheden. Erdoğan vindt dat de meerderheid beslist, *the winner takes it all*-concept. Deze belangrijke elementen van een democratie staan in Turkije zwaar onder druk. Daarom noem ik Turkije een illiberale democratie en geen dictatuur. In Turkije ontstaat een nieuw soort democratie: wel verkiezingen maar geen scheiding der machten en minderheidsrechten. Deze ontwikkeling zie je in steeds meer andere landen zoals Rusland, Hongarije en Polen. Afzetten tegen wat zij zien als een West-Europese vorm van democratie. Zij willen deze vorm niet en definiëren zelf een vorm van democratie. Daar hebben wij moeite mee, maar veel Turken geven aan dat dit is wat zij nu willen.'

Waarom zetten Turken zich bijvoorbeeld tegen het Westen af?

'Een Turks gezegde luidt "Iedere Turk heeft maar één beste vriend en dat is een andere Turk". Er leeft een sterk gevoel dat iedereen tegen Turkije is: de Amerikanen, de Europeanen, de Gülenbeweging, et cetera. Samenzweringstheorieën zijn populair in Turkije. Als er iets mis gaat, dan is dat altijd de schuld van een ander. De meeste samenzweringstheorieën bevatten wel een kern van waarheid. Daar zijn allerlei lagen bovenop gekomen die fantasie zijn. Daarom is die geschiedenis zo belangrijk. Het Verdrag van Sévres (1920), waarbij Turkije opgedeeld werd,

zit diep in de Turkse genen: "Als je niet oppast met het Westen, dan proberen ze je een poot uit te draaien. Dat probeerden ze in 1920" - klopt - "en dat proberen ze nu weer" - klopt niet. Dat is hopeloos door elkaar gemengd met ingrediënten zoals het Turkse nationalisme, een vorm van moslimgevoeligheid en de hang naar autoritair leiderschap. Atatürk was ook een autoritair leider. Dat mag je in Turkije niet zeggen, maar dat was hij wel. Erdoğan is als geen ander in staat om die elementen te mixen en op het juiste moment met het goede gezicht naar buiten te komen. Als Nederlanders over Erdoğan praten, dan zetten ze hem al snel neer als islamistische dictator. Beide termen vind ik fout. Niet omdat hij géén islamist is, maar Erdoğan is óók islamist. Maar hij is ook een pragmatist, een opportunist, een neo-Ottomanist, noem maar op, en speelt *clever* met de verschillende identiteiten. Ik wil Erdoğan geen dictator noemen. Noord-Korea heeft een dictator, Turkije niet. Je kunt de daden van Erdoğan niet door zijn godsdienst verklaren. Dat is een grote fout. Al de zuiveringen die nu plaatsvinden hebben niets met de islam te maken. Dat is gewoon een vorm van machtsbeluste autocratie.'

De macht is in handen van gelovige Turken, maar als je door Istanbul wandelt, dan domineert de seculiere Atatürk het straatbeeld. Hoe verklaart u deze combinatie?

'Dat is één van de dingen die lastig is uit te leggen. Ook bij de AKP-aanhang, ik zou zeggen *zelfs* bij Erdoğan, is er waardering voor Atatürk en zijn rol als de persoon die de Turkse onafhankelijkheid in de jaren 1920-1923 tegen de Grieken, de Britten en de Russen heeft gevochten. Die Atatürk staat nog in hoog aanzien, maar Erdoğan en veel van zijn 'zwarte Turken' [lager opgeleide, gelovige Turken, *IP*] hebben moeite met Atatürk's strenge secularisme. Daar voelen zij zich enorm door gemarginaliseerd. Nu zie je de wraak van de zwarte Turk, de wraak van de gelovige moslims op het oude kemalisme. Atatürk is er nog. Bij de demonstraties na de coup poging waar in Istanbul één

In Istanbul herinneren posters aan de mislukte coupoging van 15 juli 2016 (foto: Ivo Pertijs)

miljoen mensen aan deelnamen zag je naast het podium een grote vlag hangen van Atatürk, dat stond voor continuïteit, en Erdoğan. Daaruit blijkt dat Erdoğan zich als enige ware opvolger van Atatürk ziet. In 2023 wil hij dat iedereen ziet dat je honderd jaar geleden Atatürk had en nu Erdoğan.'

In het straatbeeld merk je weinig van de persoonlijkheidscultus van Erdoğan.

'Dat klopt, maar vooral op televisiezoekers en in kranten, die nu bijna allemaal onder controle van de AKP staan, is er steeds meer ruimte voor mensen die Erdoğan haast als een verlosser zien. Dat heeft nog niet zijn weerslag gevonden op bijvoorbeeld bankbiljetten. Binnen de islam is het afbeelden van personen eigenlijk ook *not done*. Je ziet dezelfde sporen - zij het nog niet zo ontwikkeld als onder Atatürk - van een persoonlijkheidscultus steeds meer komen. Erdoğan is bijna boven kritiek verheven. Dit zie je ook als je filmpjes via sociale media bekijkt. Het draait steeds meer om Erdoğan en minder om de AKP.'

Turkse leerlingen zien dit soort filmpjes ook. Ik kan mij zo voorstellen dat dit in de klas kan botsen met de uitleg van een docent.

'Dit zal één van de debatten worden die we de komende jaren gaan krijgen. Het is bekend dat 65 procent van de Turkse Nederlanders die hebben gestemd een stem op Erdoğan uitbracht. Dat is het hoogste aantal in Europa. Duitsland zit daar dichtbij. Dat is 15 procent meer dan in Turkije waar de AKP 50 procent behaalde. De verklaring waarom leerlingen zo naar Erdoğan kijken is driedelig. Veel van de grootvaders van de Nederlandse Turkse leerlingen behoren tot de zwarte Turken die Erdoğan zo sterk vertegenwoordigt, de oude, laagopgeleide gelovige moslims die in het Turkije van Atatürk zo werden gemarginaliseerd. Dat gevoel is zo sterk, dat Turken die uit die groep komen bereid zijn om de corruptie en de fouten van Erdoğan te vergeven onder het motto "Het is onze man". Op de tweede plaats wordt Erdoğan gezien als de man die Turken weer trots heeft gemaakt, de man die *nee* durft te zeggen tegen het Westen, tegen Europa en tegen de Verenigde Staten. Ik heb met Turken hier gesproken die

zeggen "Eindelijk weer eens iemand die ons trots maakt." De derde verklaring is dat veel Turken, al dan niet terecht, zich hier in Nederland tweederangs burger voelen. Om die reden sluit de Turkse gemeenschap zich in Nederland aan. Ik ben er van overtuigd dat hoe meer mensen zoals Rutte "Pleur op" zeggen, hoe meer Turken zich gaan terugtrekken en zich steeds meer op hun voormalige land gaan richten. Zelfs Turken die hier zijn geboren. De mix van die drie zaken verklaart volgens mij waarom er zoveel leerlingen zijn die zo met Erdoğan weglopen en die heel moeilijk te overtuigen zullen zijn van de kritiek van de docent of mijn kritiek op Erdoğan. Zij vinden dat er eindelijk iemand voor hen opkomt nadat de Turken jarenlang *ja* en *amen* moesten zeggen. Er is een sterke hang naar het Ottomaans verleden.'

Over welke kennis moet een docent beschikken om die leerling wel te bereiken?

'Je hebt wat bagage nodig om het debat over Erdoğan in de klas te kunnen voeren. Om adequaat antwoord te kunnen geven moet je wel wat afweten van de Turkse geschiedenis en het Ottomaanse rijk, anders snap je niet waarom de sentimenten zo sterk zijn en kom je al snel in de discussie of Erdoğan wel of geen dictator is. De meeste Nederlanders, waaronder ook menig docent maatschappijleer, weten niet zo heel veel van de Turkse geschiedenis. Eerst moet je begrijpen waarom die Turkse leerling zoiets zegt. Waarom is hij zo trots op Erdoğan? Daarna moet je die ui langzaam kunnen afpellen. Daar heb je kennis van zaken voor nodig. Als die leerling denkt dat de docent weet waar hij het over heeft, dan komt sneller de gedachte bij hem op "Tja, daar heeft mijn leraar wel een punt". Als je terecht komt in een ja-nee-discussie, dan kun je zo'n leerling niet overtuigen. Dat is knap lastig.'

Docenten halen hun informatie onder meer uit kwaliteitskranten. Wat vindt u van de kwaliteit van de berichtgeving over Turkije?

'Mijn kritiek is niet zozeer gericht op de correspondenten. Zeker als ze er al een tijdje zitten zien ze hoe genuanceerd het in Turkije ligt. Het zijn veelal de opinie-makers die elkaar vaak gemakzuchtig na-afen. "Erdoğan wil een islamitische staat"; kom op, dat is te simpel! Dat wil hij niet, maar dat hebben de opinie-makers ergens anders gelezen en dan blijkt het papegaaiencircuit erg sterk te zijn als het over Turkije gaat. Dit past ook in de grotere trend van het *islam-bashen*. Een aantal opiniemakers heeft er haast een

levenswerk van gemaakt om alles wat met de islam te maken heeft te *bashen*. Erdoğan is een prima object om in het verkeerde daglicht te stellen. Daarnaast richt Erdoğan zich met bijna al zijn toespelingen op de islam of citaten uit de Koran op zijn eigen hardcore achterban met de boodschap "Dat gaan we nu veranderen". Als je dan een jaar na een dergelijke speech kijkt wat er nu precies is gebeurd, zie je dat de wetgeving vaak helemaal niet is veranderd. Een voorbeeld is de abortuswetgeving waar Erdoğan zich fel tegen heeft gekeerd. Die is uiteindelijk niet gewijzigd. Wat je echter ook kunt constateren is dat veel ziekenhuizen bijna geen abortussen meer uitvoeren, omdat ze geen last met Erdoğan willen krijgen. Dit is een vorm van *management by speech*. Je zegt iets een paar keer. De achterban is tevreden en denkt "Top!", maar dit soort uitspraken halen ook de Nederlandse kranten waardoor lezers de indruk krijgen dat Turkije het volgende Iran of Saoedi-Arabië wordt. Dat is niet het geval, maar in de praktijk druppelt het wel door en worden conservatieve opvattingen steeds dominanter in de Turkse samenleving. Het is te gemakzuchtig om op basis van losse uitspraken van Erdoğan te constateren dat Turkije zich tot islamitische staat ontwikkelt. Dat is niet het geval en dat wil Erdoğan ook niet.'

Wat betekent Erdoğan's beleid voor de toekomst?

'We hebben het de hele tijd over mensen die Erdoğan steunen. Dat is ongeveer de helft van de bevolking, maar die andere helft heeft een enorme hekel aan hem, althans, de meesten. Je hebt op dit moment te maken - en dat wordt alleen maar erger door de repressiegolven - met een polarisatie van de samenleving. De ene helft loopt met Erdoğan weg en ziet hem als een soort Messias, terwijl de andere helft een bijna diepgewortelde haat tegen hem heeft. In mijn ogen is dat voor Turkije funest. Zo komt de Turkse samenleving nooit op een hoger plan, economisch noch democratisch. Als je het niet met Erdoğan eens bent, ben je tegen Turkije. Zo zwart-wit... Dat is wel het resultaat van hetgeen Erdoğan doet. Hij richt zich bewust op de 50 procent die hem steunt en heeft geen boodschap aan de rest. Zeker na de coup poging is het zwart-witdenken versterkt. De coup poging scherpte bestaande patronen alleen maar verder aan. Dat speelt zich nu in alle heftigheid uit. Als je nu niet het verhaal van de regering over de coup poging herhaalt, dan ben je per definitie verdacht. Voor nuances is geen plaats meer. Dit gaat wel weer over, maar de polarisatie blijft voorlopig.' ♦

STEF

ZO'N UUR

Zo fanatiek als leerlingen met Snapchat zijn, zo fanatiek ben ik met Twitter. Het is voor mij de bron om direct op de hoogte te zijn van het laatste nieuws. Ik volg een aantal collega's, politici en opiniemakers. Zo weet ik wat er op links en rechts speelt en krijg ik dagelijks mijn portie lesstof binnen.

Nu twitterde onlangs PVV-Tweede Kamerlid Harm Beertema bij de presentatie van 'het plan voor Nederland' van Geert Wilders het volgende: 'Leraren Maatschappijleer, bespreek ons Plan voor Nederland in de klas. Dat wordt zo'n uur dat je nooit meer vergeet.'

Een lesuur besteden aan het verkiezingsprogramma van de PVV, dat vind ik nogal wat. Het kan ook aan mij liggen, maar een héél uur besteden aan een plan dat net iets meer is dan één A4'tje, vind ik persoonlijk wat zonde van de tijd. Maar oké, ik ben de moeilijkste niet, dus ik zal kijken wat ik voor hem kan doen. Het is nooit verkeerd om uit te leggen dat niet iedere moslim hetzelfde is en dat ons pensioen is ontstaan in de tijd dat de gemiddelde Nederlander de zeventig niet haalde.

Maar het meest fascinerende aan zijn tweet vond ik de woorden 'zo'n uur'. Het wordt 'zo'n uur'. Nu hoor ik mijn collega's ook weleens over 'zo'n uurtje' en wanneer ik het achtste uur op vrijdag als laatste mijn mentorklas heb, dan is het voor mij ook weer 'zo'n uur': net iets te gezellig en niet helemaal aan de lesstof toegekomen.

Zou de PVV-fractie ook af en toe 'zo'n uurtje' hebben? Fractieleden die uitkijken naar een weekend vol feestjes en een fractievoorzitter die zichzelf iets te graag hoort praten waardoor hij niet echt aan de inhoud toekomt? Nee, dat kan ik me niet voorstellen. En daarbij, hij spreekt over: 'zo'n uur dat je nooit meer vergeet'. Dat moet iets meer voorstellen.

Maar wat zou dit PVV-Kamerlid hier nu wel mee bedoelen? Zou hij misschien vroeger heel boeiende lessen maatschappijleer hebben gehad? Dat hij op maandagochtend al reikhalzend uitkeek naar het zesde uur waarin hij maatschappijleer zou hebben? Dat deze leraar zijn favoriete leraar was en dat hij kon vertellen over interessante onderwerpen als democratie, rechtsstaat, pluriformiteit en diversiteit? Dat waren dan typische uren waarin hij als jongeman gefascineerd luisterde hoe dit land is gebouwd op waarden als tolerantie en wederzijds respect. Dat vergeet je nooit meer. ♦

STEF VAN DER LINDEN

(maatschappijleer.net)

MAATSCHAPPELIJK DEBAT OVER VLUCHTELINGENCRISIS

OVER GRENZEN

'Een Europa waar geen plaats voor de vreemdeling is zal uiteindelijk een Europa zijn waar geen plaats voor mensen is.' Dat betoogde Arnon Grunberg tijdens de zevenentwintigste Abel Herzberglesing. De schrijver neemt duidelijk stelling in het maatschappelijk debat over de vluchtelingen crisis. Niet iedereen zal het met hem eens zijn.

MARIAN VAN DEN BERGE

Wanneer meer dan 60 miljoen mensen wereldwijd moeten vluchten, kun je echter niet anders dan daarover met jongeren in gesprek gaan. Leerlingen worden geconfronteerd met de complexiteit van het Europese asiel- en migratiebeleid. Hoe ga je als school om met een maatschappelijk vraagstuk van deze omvang? Wat doen scholen en instanties met de negatieve beeldvorming die daar vaak mee gepaard gaat? Scholieren merken met regelmaat op dat ons land vol is en dat onze ruimte eerst komt. In het debat lijkt weinig plaats voor nuance te zijn; populistische standpunten voeren - ook in het klaslokaal - de boventoon. We praten over vluchtelingen in termen van integratie. Zo beperken wij het gebruik van *integratie* tot allochtonen. Je kunt je afvragen of dat wel recht doet aan wat integratie in de kern betekent.

UITSLUITING

Over ons idee van integratie in relatie tot het huidige inburgeringsbeleid gaf politiek filosoof Tamar de Waal een lezing in het Filosofisch Café te Utrecht. Er leeft angst voor vluchtelingen. Past hun cultuur wel bij onze cultuur? Moeten vluchtelingen worden zoals wij en wanneer slagen zij daar in? Om te zorgen dat dit proces goed verloopt, moet de staat adequaat beleid voeren, betoogt Tamar de Waal. Zij promoveert aan het Paul Scholten Centrum van de Universiteit van Amsterdam. Haar onderzoek richt zich op de ethiek van migratie, inburgering en democratisch burgerschap. De Waal brengt naar voren dat voor allochtonen niet dezelfde standaarden als voor autochtonen gelden. Ze verwijst daarbij onder andere naar het voorbeeld dat premier Mark Rutte geeft wanneer hij 'Pleur op' zegt over Turkse Nederlanders. Hij toont daarmee dat zij - bij onjuiste gedachten of verkeerd gedrag - geen onderdeel van onze samenleving uitmaken en trekt hij zijn handen ervan af. Hetzelfde geldt voor het voorbeeld van de allochtone dief die niet in onze samenleving thuis hoort, terwijl bij autochtone winkeldieven de link naar integratie niet wordt gelegd. Bovendien zal, wanneer je als autochtone Nederlander veel vrienden met een niet-westerse achtergrond hebt, niemand zeggen dat je goed

geïntegreerd bent. Iemand met een niet-westerse achtergrond die veel autochtone vrienden heeft, beschouwt men wel als 'goed geïntegreerd'. Dit idee van integratie werkt niet, betoogt De Waal: 'Uitsluiting kun je niet met uitsluiting bestrijden'. De Waal vindt het kader dat de premier gebruikt exemplarisch is voor hoe Nederlanders met vluchtelingen omgaan. Er is volgens haar een bepaald soort verschuiving geweest en een nieuw idee over integratie ontstaan.

PUBLIEKE VERANTWOORDELIJKHEID

Sinds 2013 is de inburgering geprivatiseerd. Ongeveer de helft van de Syrische vluchtelingen heeft de inburgeringstoets sinds die tijd niet gehaald. In 1998 bestond het inburgeringsbeleid uit door de staat aangeboden taallessen. In 2003 veranderde dit in een test. Nu moeten vluchtelingen zelf via private taalscholen de testen regelen en dat binnen drie jaar realiseren. Zij moeten het burgerschap verdienen. Integratie is verschoven van een collectieve naar een individuele verantwoordelijkheid. Mensen moeten een persoonlijke verandering doormaken om te integreren. Als iemand niet is geïntegreerd, zegt men daarmee dat hij wel aanwezig is, maar buiten de samenleving staat. We doen alsof er een harmonieuze samenleving bestaat, waarmee migranten op basis van een perfecte standaard worden geëvalueerd.

De Waal pleit voor erkenning van de publieke verantwoordelijkheid. Vluchtelingen zijn nieuwe mensen in Nederland. Taal, kennis over de arbeidsmarkt, het politieke systeem en wetten zijn voor hen van belang, net als voor andere ingezetenen. Als er een grote stroom vluchtelingen is moet de overheid daar proactief op inzetten.

REALISTISCH BEELD

Om meer inzicht en begrip te creëren over wat er zich afspeelt wanneer mensen hun huis en haard moeten verlaten, zijn er in opdracht van VluchtelingenWerk Nederland projecten voor het onderwijs opgezet. Het lespakket *Grenzeloos* van Codename Future is een project over vluchtelingen waarin beeldvorming een plek heeft gekregen om leerlingen bewust te maken van eigen en andermans mening. In de lespakketten passeren

Syrische vluchtelingen worden welkom geheten op het station van Stockholm (foto: Frankie Fouganthin)

feiten en fabels over vluchtelingen de revue. Er zijn in totaal vijf soorten lespakketten: één voor het primair onderwijs, drie voor het voortgezet onderwijs en één voor het mbo. Het gesprek over vluchtelingen staat centraal en is op kennismaking gericht. Sylvia Tersteeg van Codename Future vertelt dat scholieren veel vragen rondom dit onderwerp hebben. Het ontbreekt veelal aan kennis, en daarmee aan de nuance in hun gedachte. Het valt tevens op dat leerlingen veel met 'othering' bezig zijn. Ze zien een groep onbekenden als *anders* en *vreemd*. Jongeren distantiëren zich daardoor vaak van de vluchteling. Het is iets wat ver weg is, wat nu dichtbij komt en waar ze niets mee te maken willen hebben. Daardoor scheren zij een grote groep mensen over één kam. Het lespakket *Grenzeloos* heeft tot doel jongeren een realistisch beeld over vluchtelingen te geven: 'Hoe is het om te vluchten?' en 'Hoe is het om je in een nieuwe maatschappij te moeten aanpassen?'. De insteek van de lessen is positief en probeert scholieren ook bewust te maken van de rol van de media. 'Leerlingen komen erachter dat vluchtelingen mensen zijn, net als jij en ik', aldus Tersteeg.

ONTMOETING

Ook het Humanity House in Den Haag biedt een indrukwekkend educatief parcours. Leerlingen kunnen een spannende ervaringsreis van drie kwartier maken waarbij ze ondervinden wat het betekent om als vluchteling te moeten overleven. Naast dit vaste lesprogramma kunnen leerlingen vanaf 1 november in gesprek met een vluchteling gaan. Tijdens die persoonlijke ontmoeting zullen jongeren ondervinden dat een vluchteling iemand is, met dromen, gevoelens en angsten, iemand die naar school gaat of werkt, graag tijd met zijn familie en vrienden doorbrengt en leuke dingen doet. Kortom: een leven leidt dat helemaal niet zo verschilt van dat van hen. 'We merken dat leerlingen regelmatig met vooroordelen binnenkomen of maar heel weinig kennis over vluchtelingen hebben,' stelt Jolijn Fortmann van het Humanity House. 'Ons combinatieprogramma *Ervaringsreis & ontmoeting* maakt dit actuele en complexe thema begrijpelijk en invoelbaar. "Wie ben ik, wie is de ander en hoe verhoud ik me tot die ander?", daar draait het om.'

OP WEG NAAR NEDERLAND

Maud Zeguers, werkzaam als docent maatschappijleer op het Hilfertsheem college, behandelde het onderwerp uitgebreid in de klas nadat ze zelf met de organisatie *Because we carry* op het Griekse Lesbos was geweest. Ze zette een actuele lessenreeks over vluchtelingen in elkaar. Met behulp van foto's van een vluchtelingenkamp daagde ze leerlingen uit om vragen te stellen. Zeguers is een voorstander van het openbreken van het onderwerp: 'Dan valt de spanning vaak weg. Er is zoveel onwetendheid om me heen. Leerlingen roepen soms: "Vluchtelingen moeten het land uit en ik wil er niets mee te maken hebben". Ook die kinderen kun je erbij betrekken. Feiten en cijfers alleen werken vaak niet. Ex-vluchtelingen uitnodigen en vluchtelingen een gezicht geven wel. Dat slaat in als een bom, zo merkte ik tijdens een gastles. Muisstil waren de leerlingen toen een ex-vluchteling het volgende verhaal vertelde: "Het is niet gemakkelijk om je reis te maken. Drie keer op een bootje zitten en steeds weer teruggestuurd worden. Niemand gaat op een gammel vlot zitten als dat niet keihard nodig is. Na de barre tocht over het water heb ik grotendeels gelopen, uren, weken aaneengesloten. In Nederland ging ik naar het politiebureau in Apeldoorn, het Centraal Orgaan opvang Asielzoekers (COA). Als je verhaal pijnlijk én gevaarlijk genoeg is, dan mag je blijven. Als dit niet zo is, word je teruggestuurd. In Syrië hangt je voortdurend de dreiging boven het hoofd. De gruwelijke dreiging die continu aanwezig is om in het leger te gaan. Je wordt verplicht om het leger in te gaan en je vrienden en familie te vermoorden. In vijf jaar tijd ben ik twintig keer verhuisd. Ik heb mezelf geleerd om me niet te hechten". Leerlingen stelden indringende vragen en waren diep onder de indruk. Wat zo ver van ons afstaat, komt zo iets dichterbij.'

De verschillende methoden die instanties en docenten aanvoeren, werken alle naar het hetzelfde doel: ze laten jongeren inzien dat er meer achter het verhaal van de vluchteling schuilgaat, dan op het eerste gezicht voorstelbaar wordt gehouden. ♦

Marian van den Berge is docent maatschappijleer aan het Goois Lyceum in Bussum

MEER EN MEER IN EEN MEDIABUBBEL

In de hoop dat de leerlingen ook buiten school het nieuws volgen, besteden docenten maatschappijleer veel aandacht aan actualiteit in de lessen. Maar is dat zo? Uit vele onderzoeken blijkt dat jongeren steeds minder de traditionele media volgen.

Bovendien zien ze kwaliteitsjournalistiek steeds vaker als 'ook maar een mening'.

De vraag is of dat erg is en wat u daarmee in het klaslokaal moet?

M&P raadpleegt enkele professionals.

KARIN PEUSENS

In de woonkamer verplicht meekijken met het *NOS Journaal* omdat je toch geen andere opties hebt: Yvonne van Sark is er zelf nog mee opgegroeid. Als adviseur bij YoungWorks, bureau voor jongerencommunicatie en onderzoek, weet ze echter dat deze tijd voorbij is: 'In het mediagedrag van jongeren zijn grote verschuivingen te zien. Traditionele media bereiken jongeren steeds minder. Dat zie je vooral aan de dalende kijkcijfers van de publieke omroep en het afgenomen bereik van kranten bij jongeren'.

ERBIJ HOREN

Volgen jongeren dan geen nieuws meer? Toch wel, constateert Van Sark: 'Hun mediagebruik is erg hoog. Via hun smartphone verschijnt er nieuws op hun tijdlijn en houden ze alle updates van bepaalde sites bij. Maar jongeren zitten meer en meer in hun eigen mediabubbel'. Vanuit die bubbel creëren jongeren uit het enorme nieuwsaanbod hun eigen wereldbeeld. Het nieuws bestaat voor de nieuwe generatie niet meer. Bovendien heeft nieuws voor jongeren ook een functie van erbij horen. Van Sark: 'Ze sturen elkaar populaire filmpjes

door en willen weten wie ze al heeft gezien'. De oorzaak voor de veranderende nieuwsconsumptie ligt volgens de jongerenkenner deels aan de komst van smartphones en de daarmee samengaande individualisering van het kijkgedrag. Het samen televisiekijken verdwijnt uit veel huiskamers en daarmee dus ook de structuur van een vast journaalmoment. Daarnaast vervaagt de grens tussen hard nieuws en entertainment. *De Volkskrant* bericht over de show-bizzscheiding van Brad Pitt en Angela Jolie, terwijl op Facebook foto's van vluchtelingen en aanslagen opduiken.

Ook de nieuwsmakers zelf zien de veranderingen. Pieter Klein, adjunct-hoofdredacteur van het *RTL Nieuws*, ziet onder zijn kijkers een verschuiving naar een iets oudere doelgroep: 'Uit extern en intern onderzoek blijkt dat jongeren minder nieuws via de televisie volgen. Op zich is dat geen heel gek verschijnsel. Onze ervaring is dat in het verleden de meeste mensen pas gingen kijken als ze iets ouder waren en gingen samenwonen. Nu is heel duidelijk sprake van een (digitale) disruptie: veel jongeren hebben geen televisie en volgen alles op sociale media'.

Bezoek eens de plekken waar jongeren hun informatievandaan halen, zoals de vlog van Enzo Knol (bron: YouTube)

LINKS TER VERDIEPING

- Proefschrift Anna Van Cauwenberge: <https://liras.kuleuven.be/bitstream/123456789/496258/1/Van+Cauwenberge-Thesis.pdf>
- Actualiteiten in de les: <http://www.nieuwsindeklas.nl/>
- Blog Yvonne van Sark: <http://www.youngworks.nl/the-quest-for-young-eyes/>
- Eindadvies Ons Onderwijs 2032: <http://onsonderwijs2032.nl/wp-content/uploads/2016/01/Ons-Onderwijs2032-Eindadvies-januari-2016.pdf>

TIPS VAN YOUNGWORKS VOOR IN DE LES

- **Begin bij de basis.** Veronderstel weinig voorkennis bij leerlingen. Behandel eerst de basis van het wereldnieuws, zoals het ontstaan van grote conflicten.
- **Geef context** bij het nieuws zodat de berichten niet op zichzelf staan. Bijvoorbeeld via 'In 60 seconden' op *nu.nl*, 'Kijk Verder' op *Volkskrant.nl* of *Vice News*.
- **Bezoek** eens de plekken waar jongeren hun informatie vandaan halen. Bekijk de populairste filmpjes op YouTube, online-serie #BOOS van Tim Hofman, of vlogs van Enzo Knol of Dutch Tuber.
- **Sluit aan** bij de belevingswereld van jongeren. Een populair nieuwsbericht over een overval op Kim Kardashian is bijvoorbeeld een kapstok voor het onderwerp criminaliteit.

TIPS VAN NIEUWS IN DE KLAS VOOR IN DE LES

- **Oefen.** Veel aandacht voor nieuws is essentieel. Dan zijn leerlingen al gewend om met elkaar over de actualiteit in gesprek te gaan.
- **Neutraliteit.** Houd je aan de feiten en probeer als docent neutraal te blijven.
- **Beeldmateriaal.** Beeld krijgt een steeds grotere rol in de media, maar is eenvoudig te *framen*. Oefen bijvoorbeeld door nieuwsfoto's te verknippen zodat het kader verandert. Leg uit dat de beeldredacteur dat ook al heeft gedaan.
- **Vraag door.** Ook bij nieuwsberichten is er vaak een boodschap achter de boodschap. Blijf vragen waarom dit bericht, op dit moment, door dit medium is geplaatst. Zo wordt een kritische houding geoefend.

BELANG VAN NIEUWS

Is het erg als jongeren minder nieuws op de traditionele manier volgen? Dat vroeg Anna Van Cauwenberge zich af. Zij promoveerde vorig jaar op aandacht voor nieuws bij jonge mensen in België en Nederland. Volgens haar is niet de verminderde aandacht voor nieuws het probleem, maar wel de onderliggende factoren die deze daling verklaren. Zij constateerde dat jongeren zeker behoefte aan nieuws hebben, maar dat de traditionele media daar te weinig op inspelen. Dat is jammer, want volgens Van Cauwenberge is aandacht voor nieuws belangrijk voor een goed functionerende democratie. 'Een voorbeeld is dat burgers bij verkiezingen de nodige informatie hebben over actuele maatschappelijke problemen en de oplossingen die politieke kandidaten hiervoor bieden. Nieuwsmedia zijn de belangrijkste verstrekkers van deze informatie', stelt ze in haar proefschrift.

Een inventarisatie van het Landelijk Actie Komitee Scholieren (LAKS) laat ook zien dat jongeren belang aan nieuws hechten. Tijdens de LAKS-leerlingencongressen vorig jaar werden ideeën voor de exameneisen in 2032 verzameld. Bijna driehonderd ondervraagde leerlingen van uiteenlopende schooltypen gaven aan op school behoefte te hebben aan reflectie op de actualiteiten, achtergronden en ontwikkelingen in de wereld. 'Zij willen de wereld om hen heen en de wereld die zij op het nieuws zien begrijpen', aldus LAKS in het adviesrapport.

MAATREGELEN

Om jongeren meer nieuws te laten volgen is het dus belangrijk dat de media meer op de behoeften van de jeugd inspelen. Van Cauwenberge doet in haar proefschrift een paar aanbevelingen. De nieuwsmakers zouden zich meer kunnen verdiepen in wat er bij jongeren leeft en een gevarieerder aanbod hebben. Ook zouden ze meer crossmediaal moeten werken, zodat bijvoorbeeld televisie, websites en sociale media elkaar versterken. Opvallende conclusie is dat de repetitieve berichtgeving over dezelfde onderwerpen in het televisiejournaal een struikelblok voor veel jongeren blijkt. Ze hebben juist meer behoefte aan een context die hen helpt nieuwsfeiten te begrijpen.

De journalistiek zelf is er ook veel aan gelegen om de jongeren aan zich te binden en zit ondertussen niet stil. Zo zet RTL Nieuws

onder meer stevig in op video, online en Facebook. 'Daarnaast onderzoeken we of we eventueel zelf specifieke jongerenplatforms moeten beginnen', aldus de adjunct-hoofdredacteur van de nieuwsrubriek.

Ook de overkoepelende journalistenvakbond, de Nederlandse Vereniging van Journalisten (NVJ), kent vele initiatieven. 'Traditionele media zetten steeds meer in op digitale strategieën', weet Jim Verhoef van de jongerensectie van de NVJ. 'De publieke omroep probeert bijvoorbeeld met *NOS op 3* geen nieuws meer op televisie uit te zenden, maar alleen nog via het internet, en *Het Financieel Dagblad* heeft vergevorderde plannen voor *digital only*. Of dit lukt is maar de vraag. Onderzoekgegevens zijn niet altijd even representatief en de nieuwe manieren hebben de traditionele manieren nog lang niet overgenomen'.

ROL DOCENT

Wat betekenen al deze veranderingen voor de rol van de docent maatschappijleer? Volgens de journalistenbond ligt die deels in het bijbrengen van mediawijsheid. Verhoef: 'Door de gekleurdeheid van sommige nieuwe media is het voor jongeren lastig in te schatten in hoeverre een bron onafhankelijk is. Om geïnformeerd te zijn moet je als lezer verder klikken dan enkel het socialmediabericht. Ook kunnen docenten laten zien dat er steeds meer gesponsorde berichten de media binnensluipen'.

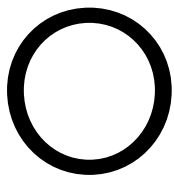
Een organisatie die docenten helpt bij het promoten van actualiteiten is Nieuws in de klas. Manager Chris van Hall ziet voor leraren maatschappijleer een belangrijke taak weggelegd in de ontwikkeling van het wereldbeeld van de leerlingen. Het is volgens hem van belang om niet alleen de nieuwsfeiten te herhalen, maar juist een kritische houding aan te leren: 'Eigenlijk moet je radar altijd aanstaan om feiten en meningen te onderscheiden, de bedoeling van de afzender en de bron van het bericht te achterhalen, het vanuit verschillende perspectieven te bekijken, enzovoorts. Dat is hard werken, maar het leuke van maatschappijleer is dat het onderwerp constant in beweging is. Elke dag is de samenvatting van de wereld anders'. ♦

Karin Peusens is docent maatschappijleer op het Over Betuwe College in Elst.

'DE ZOMER VAN IS'

De afgelopen zomer wisten terroristen met een aantal eenvoudige aanslagen in Europa bijna dagelijks het nieuws te domineren. De bezorgdheid over terrorisme nam toe en velen meenden dat de dreiging groter was dan ooit. In het boekje *Terrorisme* laten Edwin Bakker en Jeanine de Roy van Zijdewijn zien dat terrorisme beslist niet nieuw is en leggen ze uit waarom het fenomeen zo'n impact op samenlevingen heeft. Wat kan er aan worden gedaan om de kans op aanslagen te verkleinen en hoe kan de impact van terrorisme worden beperkt?

EDWIN BAKKER & JEANINE DE ROY VAN ZIJDEWIJN

Om in staat te zijn terrorisme zo goed mogelijk te bestrijden is het van belang te begrijpen hoe terrorisme werkt. Misschien de kortste beschrijving daarvan is die van Brian Jenkins, een van de meest bekende terrorismeonderzoekers. Hij is beroemd geworden met de uitspraak 'Terrorisme is theater'. Hij zag al in de jaren zeventig dat het bij terrorisme niet primair gaat om het doden van mensen, maar om het trekken van aandacht. Anders gezegd, het gaat om ons, de toeschouwers van geweld dat we via de media tot ons krijgen. Het gaat om onze reactie: angst, vrees, verdriet en woede. Het gaat om onze emotionele reacties die moeten leiden tot veranderingen van de publieke opinie en van beleid, die uiteindelijk ook een politieke impact moeten hebben; denk bijvoorbeeld aan een ander buitenlandbeleid of het vrijlaten van bepaalde gevangenen.

PODIUM

Die politieke doelen bereiken terroristen maar zelden. Angst zaaien en maatschappelijke impact veroorzaken lukt ze echter helaas wel en bovendien maar

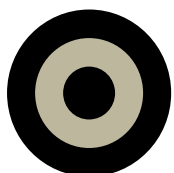
al te gemakkelijk. Daarvoor kiezen ze doelwitten waarvan ze weten dat ze ons choqueren en rekenen ze er op dat ze een podium krijgen, van media die de aanslagen aan de wereld presenteren en van politici die vaak nogal voorspelbaar reageren. Hoe dat werkt zagen we afgelopen zomer.

Vanaf juni leek de ene aanslag op de andere te volgen. Het begon met een man die in Parijs een politieagent, zijn buurman, doodstak. De dader bleek ook de vrouw van de politieagent te hebben vermoord. De zelfbenoemde Islamitische Staat (IS) claimde de aanslag. Het was een geweldsdaad waarvan Frankrijk er de afgelopen jaren al veel meer had gezien. De angst in dat land en elders in Europa was vooral dat er een herhaling van aanslagen, zoals die in november vorig jaar in Parijs, zou plaatsvinden. Een voetbalwedstrijd, cafeetjes en een theater waren daar het doelwit met meer dan honderd doden tot gevolg. Deze zogenaamde *soft targets* zijn moeilijk te beschermen en roepen bij veel mensen het gevoel op dat ze ook een van de slachtoffers hadden kunnen zijn.

IS-LABEL

Die gevreesde aanslag kwam er ook.

Simpeler in opzet, maar amper minder dodelijk en daarom misschien wel extra schrikwekkend. De slachtoffers waren mensen die op een vuurwerkshow afkwamen en die helaas zelf onderdeel van een spektakel zouden worden. Het werd het drama waarvoor was gevreesd en waarop de dader had gehoopt. Inrijdend op de mensenmassa, wist Mohamed L. zeker dat er veel doden zouden vallen, dat de gruwelijke beelden van de aanslag binnen minuten de wereld rond zouden gaan en dat het roepen van 'Allahu Akhbar' voldoende zou zijn om de afkorting IS dagen, en zelfs weken, in de Franse, Europese en mondiale media te laten echoën. De zomer van IS was begonnen, waarin elk politiek gewelddadig incident in Europa met IS in verband zou worden gebracht, of, erger nog, aan IS zou worden toegeschreven - en nog veel erger: het idee zou worden verspreid van een machtige, niet te stoppen organisatie die overal zou kunnen toeslaan. IS stond weken in de schijnwerpers, en dat konden ze in Raqqa, de hoofdstad van het zelfuitgeroepen kalifaat van IS heel hard gebruiken na de vele verliezen op vrijwel alle militaire fronten in Syrië, Irak en Libië. Dat één persoon - zelfs zonder directe banden met IS - in een keer zo veel 'goed'

ELEMENTAIR - Wat elke maatschappijleerdocent hoort te weten

Deze bijdrage verschijnt in de serie *Elementaire Deeltjes*. *Elementaire Deeltjes* is een serie handzame inleidingen van € 9,95 die antwoord geeft op de vraag: 'Hoe zit dat nu eigenlijk?'

Edwin Bakker en Jeanine de Roy van Zijdewijn zijn schrijvers van het *Elementaire Deeltje 'Terrorisme'*.

kon maken smaakte naar meer: naar meer oproepen aan moslims in Europa om ook een aanslag zoals die in Nice uit te voeren en naar meer plannen van IS om zelf hier toe te slaan. Als dank kreeg de dader van de aanslag in Nice postuum het lidmaatschap van de organisatie, zodat IS de aanslag ook netjes op haar naam kon zetten.

Vaak was dat laatste niet eens nodig want media en politiek deden dat deze zomer maar al te lichtzinnig. De incidenten die volgden kregen met het grootste gemak het IS-label: 18 juli, een 17-jarige vluchteling die met een mes en een machete in een trein in Würzburg mensen verwond; 22 juli, een schietpartij in München waarbij meerdere mensen omkomen; 25 juli, een zelfmoordaanslag door een persoon bij een muziekfestival, ook in Beieren; 26 juli, twee jonge moslims die in Normandië een priester de keel doorsnijden; gevolgd door incidenten in Charleroi en Kopenhagen.

BELEID

Het boek *Terrorisme* beschrijft niet alleen hoe terrorisme in het algemeen werkt en waarom al die aandacht voor terrorisme samenlevingen kwetsbaarder maakt, maar kijkt ook naar manieren om de impact van aanslagen zo veel mogelijk te beperken. Dat laatste is belangrijk omdat we ondanks alle inspanningen om terroristisch geweld te voorkomen nooit helemaal uitgesloten kan worden dat het terroristen lukt een aanslag te plegen. Daarom moeten we daar goed op voorbereid zijn en zou contraterrorismebeleid nadrukkelijk ook moeten zijn gericht op het beter reageren op aanslagen.

Een manier om er voor te zorgen dat de impact na een terroristische aanslag niet buitenproportioneel groot wordt, is het stimuleren van weerbaarheid. Dit concept komt oorspronkelijk uit de psychologie, bouwkunde en ecologie, en heeft betrekking op de mate waarin een persoon, materiaal of biotoop in staat is om te gaan met plotselinge schokken, daarvan te herstellen en naar de oorspronkelijke situatie terug te keren. De bevordering van weerbaarheid is vanuit het oogpunt van contraterrorisme een goede manier om te zorgen dat de impact van aanslagen zoveel mogelijk wordt beperkt. Dit betekent niet dat een samenleving geheel ongevoelig voor dergelijk geweld moet zijn. Weerbaarheid gaat met name om het stimuleren van bepaalde werkwijzen die helpen om zowel collectief als individueel met aanslagen om te gaan. Crisiscommunicatie na een aanslag, waarbij snel en helder wordt aangegeven wat er is gebeurd en wat

Meer doen aan beperking van de impact van terrorisme en hoofd koel houden bij een aanslag, zoals in Nice (foto: Michel Abada)

dit voor de samenleving betekent, kan hierbij een belangrijke rol spelen. Een goed voorbeeld is de speech van Ken Livingstone, voormalig burgemeester van Londen, die op 7 juli 2005 direct na de aanslagen in zijn stad aangaf dat de terroristen nooit zouden winnen en dat de Londenaren nooit hun manier van leven zouden opgeven. Aanknopingspunten voor zelfredzaamheid bieden is ook een belangrijk onderdeel van het versterken van weerbaarheid. Vaak komen burgers overigens zelf al met allerlei initiatieven. Denk aan de vele acties van Parijse inwoners na de aanslagen in november 2015, zoals het doneren van bloed voor de gewonden. Ook publieke demonstraties, manifestaties en stille, of juist luide tochten zijn een middel om met een dergelijke traumatische gebeurtenis om te gaan en tegelijkertijd eenheid en weerbaarheid te tonen.

HOOFD KOEL

Het uiteindelijke doel van communicatie na aan incident is driedig: de beperking van de impact van een incident, de steun aan slachtoffers en hun familieleden, en de poging tot herstel van de normale gang van zaken. Of zoals ze in het Verenigd Koninkrijk zeggen: 'Back to business as soon as possible' en 'Keep calm and carry on', waarbij uiteraard ook re-

kening wordt gehouden met nazorg en angstgevoelens in de samenleving.

Terrorisme is een van de meest zichtbare veiligheidsdreigingen van dit moment. Beelden zoals die van de aanslag in Nice gaan tegenwoordig dankzij sociale media in zeer korte tijd de wereld rond. In Europa is de feitelijke dreiging relatief beperkt en bovendien beslist niet groter dan ooit. De bezorgdheid over terrorisme lijkt zich na de 'zomer van IS' wel op een hoogtepunt te bevinden. Dat is helaas goed nieuws voor terroristen, aangezien het bij terrorisme niet primair gaat om het doden van mensen maar om het krijgen van aandacht en het zaaien van angst. Daarom moeten we meer doen aan het beperken van de impact van terrorisme en het hoofd koel houden als er weer iemand een aanslag pleegt, zoals die in Nice. ♦

Edwin Bakker en Jeanine de Roy van Zuijdewijn zijn respectievelijk hoogleraar Terrorismestudies en terrorismeonderzoeker aan de Universiteit Leiden. Beiden zijn fellow van het International Centre for Counter-Terrorism (ICCT). Deze bijdrage is gebaseerd op het Elementaire Deeltje Terrorismes (Amsterdam: AUP, 2016).

A
U
P

Uitgever AUP verloot vier exemplaren van 'Terrorisme'!
Wilt u daarvoor in aanmerking komen, stuur dan een reactie naar: b.banning@maatschappijenpolitiek.nl.

VOX populi

'HET IS GOED DAT HET BEGRIP ALLOCHTOON WORDT AFGESCHAFT'

STUDENTEN VAN MBO 4-1 SECRETARIËLE BEROEPEN VAN HET REGIOCOLLEGE ZAANDAM

BAS BANNING

JOËLLA (17)

GEEN LAST VAN

'Zolang ik hier in Nederland woon, ken ik het woord allochtoon. Mij maakt het eigenlijk niet veel uit of het wordt afgeschaft of niet. Het is niet dat als ik op straat loop dat iemand zegt: "Hé, daar is een allochtoon". Dus ik heb er niet zoveel last van als het wordt afgeschaft of niet. Er zijn vast wel mensen die het als negatief ervaren, misschien vinden zij het wel fijn dat het woord wordt afgeschaft, maar door wat wordt het dan weer vervangen? Misschien is dat wel veel erger dan het woord allochtoon.'

MEHTAP (16)

HOE MOET JE DAN HETEN?

'Waarom moet het afgeschaft worden? Je bent toch een autochtoon of een allochtoon. Hoe moet je dan heten? Anders krijg je weer *Turkse Nederlander* of *Nederlandse Turk*, dan weet je ook niet wat je bent. Als je iets slecht doet dan hoor je in het nieuws altijd *Turkse Nederlander* en als je iets goed doet *Nederlandse Turk*.'

RACHELLA (17)

NOOIT IETS GOEDS OVER ALLOCHTOON

'Ik vind het wel beter aan de ene kant, maar zoveel last had ik er niet van. Wel dat ik in het nieuws altijd zie: "Allochtoon dit, allochtoon dat". Dat maakt het zwart in mijn ogen. Ze zeggen nooit iets goeds over een allochtoon, altijd iets slechts. Ik zou niet weten wat ervoor in de plaats zou moeten komen, maar iedere allochtoon heeft een Nederlands paspoort, dus op zich zou het onder een Nederlander moeten vallen.'

DEMI (16)

MENSEN BLIJVEN HET TOCH WEL ZEGGEN

'Het is een bestaand woord, waarom zou je het afschaffen. Ik zie het niet echt als een belediging als iemand tegen je zou zeggen: "Je bent een allochtoon", want je bent het of je bent het niet, en dat weet je ook van jezelf. Ik zou het niet echt een reden vinden om het af te schaffen. Ik zie het niet echt als discriminerend. Veel mensen zien het wel als discriminerend. Ik zou dan eerder *buitenlander* gebruiken. Het wordt wel afgeschaft, maar mensen blijven het toch wel zeggen.'

DE WERKVLOER

PROJECTWEKEN

Ik vind lesgeven bijna altijd heel leuk. Gelukkig maar, want anders moest ik me elke dag naar mijn werk slepen en had ik nu spijt van mijn overstap naar het onderwijs, inmiddels al weer vijftien jaar geleden. Bijna nog leuker vind ik projecten. Ik ben dus blij dat ik op een montessori-school werk, waar minimaal twee keer per jaar een week aan allerlei projecten wordt besteed, hoewel dat natuurlijk ook op veel andere scholen gebeurt. Wij vinden het alleen *cool* om te denken dat het typisch *Montessori* is; je moet toch ergens je identiteit vandaan halen - dat klinkt dan trouwens weer een stuk cynischer dan ik het bedoel. Vaak zijn de projecten meerdaags en vakoverstijgend, met leerlingen van verschillende niveaus en jaarlagen door elkaar. Kans om naar buiten te gaan, kans om de buitenwereld binnen te halen. Zo zou onderwijs eigenlijk altijd moeten zijn. Niet die kunstmatige opdeling in lessen van 60 minuten, zoals bij ons op school, of nog erger, lessen van 50 minuten, zoals op sommige andere scholen. Ik heb altijd het gevoel dat het te kort is. Doe mij lessen van 120 minuten - en dan ook maar meteen ook die lange lunchpauze tussen de middag, zodat we echt de tijd hebben om rustig te eten, in plaats van dat proppen van het brood; dat kan niet gezond zijn. Als ik nou een enorm nadeel van het onderwijs moet noemen, dan is dat geregeerd worden door een bel, die veel te vaak gaat. Bij ons zelfs op lesvrije dagen, als we een studiedag hebben. Waarom in godsnaam?

Maar goed, projecten dus. Dit jaar zal de eerste projectweek bestaan uit tal van projecten waarop leerlingen moeten intekenen. Dat hebben we vorig jaar ook gedaan en dat was een groot succes. Maar net als vorig jaar is er opnieuw dezelfde aarzeling: krijgen we het wel georganiseerd? Sommige collega's beginnen meteen te kraken en te piepen: 'Het moet wel diepgaand zijn en vooral niet hapsnap', 'Het vraagt meer voorbereidingstijd', 'Het lukt me helaas niet dit jaar iets te organiseren', dergelijke geluiden hoor ik om me heen en daar word ik ontzettend moe van! We weten toch dat die projecten eraan komen? Je hoeft die week geen les te geven, dus alle tijd om iets anders te doen - en wat is er nou inspirerender dan vanuit je vak of samen met collega's van andere vakken een bijzonder project te organiseren? Dan is het toch geen ramp om na je lessen voor een korte brainstorm bij elkaar te komen en wat extra tijd in je werk te steken? Bovendien hoef je geen internationaal congres te organiseren, maar een project van maximaal vier dagdelen voor een aantal leerlingen. Hoe ingewikkeld kan het zijn?

Evenals vorig jaar spring ik, samen met een aantal collega's, in het gat. Natuurlijk gaat het door. Sterker nog: Het moet absoluut doorgaan! We hebben altijd kritiek op leerlingen die iets toch maar niet doen, of veel te laat, omdat ze geen tijd hebben - en kijk nu eens naar ons: ik zie veel gelijkenis. Dus begint het trekken en duwen. Collega's vragen of ze niet toch misschien...

Ik weet dat de projectweek uiteindelijk doorgaat en dat er veel leuke en interessante projecten zullen worden georganiseerd. Maar mag het alsjeblieft met een beetje meer enthousiasme en liefde voor het vak? Dat zou fijn zijn. Dan is niet alleen de week leuk, maar ook de voorbereiding inspirerend!

Dit was mijn laatste *Werkvloer*. Na vele jaren deel van de redactie te hebben uitgemaakt is het voor mij tijd de pen door te geven aan anderen die hun onderwijservaringen met de lezers van dit blad willen delen.

Hartelijke groet! ♦

Anique ter Welle

DIFFERENTIATIE: LASTIG OF TOCH NIET?

Differentiatie wordt vaak als iets lastigs gezien: iedere leerling ander lesmateriaal aanbieden. Maar is dat eigenlijk wel zo? In dit artikel wordt ingegaan op differentiatie in relatie met betrokkenheid, een wetenschappelijke verantwoording en praktische tips voor in de klas.

FLOORTJE VISSERS

Verbondenheid is een van de drie basisbehoeften om tot intrinsieke motivatie te komen² en is sterk verbonden met het begrip betrokkenheid. Dit begrip is een zeer ruim begrip dat samenhangt en deels overlapt met een aantal andere begrippen zoals identificatie, binding, tevredenheid en motivatie, aldus Jeniffer Fredericks, Phyllis Blumenfeld en Alison Paris.³ In de lessituatie is betrokkenheid onder te verdelen in betrokkenheid van de docent en de betrokkenheid van de leerling. Een goede docent is volgens Sebo Ebbens en Simon Ettekoven betrokken bij zijn leerlingen, hij geeft iedere leerling persoonlijke en positieve aandacht. Wanneer een docent betrokken is bij de leerlingen zal het zelfvertrouwen van de leerlingen groeien en zal er een betere band met de leerlingen ontstaan met een betere sfeer in de klas tot gevolg.⁴ Dit sluit aan bij twee van de zes factoren van Ebbens en Ettekoven die motivatieverhogend voor leerlingen zijn: interesse in de leerling en een positieve benadering. De betrokkenheid van de leerling staat in relatie met de leerstof. Als de leerstof aansluit bij de drang van de leerling om iets te verkennen en bij het niveau van de leerling, zal de mate van betrokkenheid stijgen.

DIRECTE INSTRUC TIEMODEL

Het niveau, de persoonlijkheid en achtergrond van leerlingen kunnen sterk verschillen. Differentiatie verwijst naar het handelen van de docent om aan deze verschillen tegemoet te komen en zal daardoor een bijdrage leveren

'WANNEER LEERLINGEN ERVAREN DAT DE DOCENT BETROKKEN IS BIJ DE LEERLINGEN EN ZICH OM HET WELBEVINDEN EN DE VORDERINGEN EN HET LEERPROCES VAN DE LEERLINGEN BEKOMMERT, WORDT DE SOCIALE VERBONDENHEID VERGROOT'

John Guthrie, Allan Wigfield en Clare VonSecker.¹

aan het optimaal presteren van iedere leerling omdat de betrokkenheid wordt vergroot. Een methode die zich leent om te differentiëren is Directe Instructie, aldus Ebbens en Ettekoven. Het is een solide en resultaatgericht model. Wanneer het goed wordt uitgevoerd zijn er aantoonbaar betere resultaten in de klas dan bij andere methoden. Het is een sterk docentgestuurde onderwijsstrategie die sterk verschilt ten opzichte van het frontaal onderwijs door de didactische vaardigheden die goed worden uitgevoerd.⁵ John Hattie zegt hierover: *'Too often, what the critics mean by direct instruction, is didactic teacher talking from the front; this should not be confused with the very successful Direct Instruction method.'*⁶

DIFFERENTIATIEGEBIED VOORKENNIS

Om aan te tonen dat het Directe Instructiemodel zich voor differentiatie leent, wordt er op een van de differentiatiegebieden ingegaan: *readiness*, oftewel voorkennis.⁷ De andere twee gebieden die Carol Tomlinson onderscheidt zijn *interest* (voorkeuren en interesses) en

learning profiles (de manier waarop iemand leert).

Voorkennis is sterk verbonden met *scaffolding*. Letterlijk betekent dit steiger of ondersteuning en staat voor de hulp die door de docent wordt aangepast aan het begrip en de voorkennis van de leerling, aldus Janneke van de Pol, Monique Volman en Ed Elbers. *Scaffolding* is een dynamisch proces, de hulp van de docent geeft een reactie bij de leerling waardoor de mate van hulp van de docent weer wordt beïnvloed. De voorkennis van de leerling is nauw verwant aan de zone van de naaste ontwikkeling.⁸ Lev Vygotsky zegt hierover: *'The distance between the actual developmental level as determined by independent problem solving and the level of potential development as determined through problem solving under adult guidance or in collaboration with more capable peers.'*⁹ De taak van de docent is om de leerling te begeleiden in de zone van naaste ontwikkeling. Tijdens het *scaffolding*-proces blijft de taak begrijpelijk maar uitdagend voor leerlingen: het voltooien van een taak is nooit te gemakkelijk of

te moeilijk, aldus David Wood.¹⁰ Want net als een steiger wordt de hulp weer weggenomen als de hulp niet meer nodig is. *Scaffolding* is onderzocht in diverse vmbo-scholen in Nederland en de effectiviteit hangt onder andere af van de tijd dat zij aan een taak werken en aan de inspanning die zij leveren.¹¹

CONTINGENT LESGEVEN

Om op voorkennis te kunnen differentiëren is het belangrijk dat de docent het niveau van begrip en voorkennis van de leerling kan inschatten. Van de Pol, Volman en Elbers hebben hiervoor een model ontwikkeld, genaamd *contingent lesgeven*. Het model bestaat uit vier stappen:

1. diagnosestrategieën om het begrip van de leerling (zone van naaste ontwikkeling) te ontdekken;
2. checken van de diagnose om zeker te weten dat je de leerling goed begrijpt;
3. interventiestrategieën om de leerling te helpen; en
4. nagaan of de leerling het - na geven van de hulp - heeft begrepen.¹²

Het achterhalen van de beginsituatie kan door: (i) het stellen van open en algemene vragen, (ii) het geven van een kleine taak, (iii) het afnemen van toetsen, (iv) het gesprekken met leerlingen voeren en (v) het observeren van leerlingen. Met deze kennis kan het Directe Instructie-model worden aangevuld met mogelijkheden voor differentiatie.¹³ ◆

Noten

1. J.T Guthrie, A. Wigfield, C. VonSecker, 'Effects of integrated instruction on motivation and strategy use in reading', in: *Journal of Educational Psychology*, 2000, nr.92, pp.331-341.
2. E.L. Deci, R.M. Ryan, 'Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being', in: *American Psychologist*, Vol. 55 (2000) 1, pp.68-78.
3. J.A. Fredricks, P.C. Blumenfeld, A.H. Paris, 'School Engagement: Potential of the Concept, State of the Evidence', in: *Review of Educational Research*, 74 (2004) 1, pp.59-109.
4. S. Ebbens, S. Ettekovén, *Effectief leren*, Noordhoff Uitgevers, Groningen, 2013.
5. Ibidem.
6. J. Hattie, *Visible Learning. A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement*, Taylor & Francis Group, London, 2009.
7. C. Tomlinson, in: W. Smets, E. Sas, *Checklist kwaliteitsvolle binnenklasdifferentiatie*, Karel de Grote Hogeschool, Antwerpen, 2015.

DIRECTE INSTRUCTIE	HANDELEN VAN DE LERAAR	MOGELIJKHEDEN VOOR DIFFERENTIATIE
0. Voorbereiding	Vaststellen van heldere en betekenisvolle doelen, ontwikkelen en plannen van leeractiviteiten	Op basis van de doelen en succescriteria mogelijkheden voor differentiatie vaststellen, afgestemd op de onderwijsbehoeften van leerlingen
1a. Aandacht op de doelen	Lesdoelen communiceren in taal van de leerlingen en betekenis geven aan de doelen	Voor enkele leerlingen aangepaste of aanvullende doelen opstellen
1b. Aansluiten bij voorkennis	Beginsituatie in beeld krijgen door vragen stellen of korte opdracht	Ontbrekende voorkennis aanvullen door ondersteunend materiaal of extra instructie
2. Leerlingen voorzien van informatie en voordoelen van de belangrijkste elementen van het leren	Geven van effectieve instructie	Aanpassen van instructie voor leerlingen (verlengen, verkorten)
3. Nagaan of de belangrijkste begrippen en vaardigheden zijn overgekomen	Vragen stellen, kleine opdracht geven en feedback geven	Vragen of opdrachten onderscheiden naar verschillende niveaus van (voor)kennis en vaardigheden van leerlingen
4. Instructie geven op zelfwerkzaamheid van leerlingen	Instructie over de taak en succescriteria aanreiken	1. Verschillende leertaken hanteren. 2. Leertaken voorzien van meer of minder ondersteunend materiaal
5. Leerlingen voorzien van geleide of zelfstandige oefening en het begeleiden van de leerlingen daarbij	Feedback geven op leerdoelen en uitvoering van de leertaak	1. Variëren in feedback afhankelijk van het niveau van de leerling. 2. Extra instructie aan een subgroep
6. Evaluatie van de les op kernbegrippen	Nagaan wat leerlingen hebben geleerd	Extra aandacht voor zwakke leerlingen en bij goede leerlingen voldoende uitdaging

8. J. van de Pol, M. Volman, E. Elbers, *Het meten van scaffolding in de klas: Een contingente perspectief*, ORD-paper, juni 2011, Maastricht.
9. L.S. Vygotsky, *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*, Cambridge, 1978, p.86. Vertaling: L. Verhofstadt-Denève, P. van Geert & A. Vyt, in: *Handboek ontwikkelingspsychologie. Grondslagen en theorieën*, Bohn Stafleu van Loghum, Houten 1991.
10. D. Wood, in: J. van de Pol, M. Volman, F.

8. Oort, J. Beishuizen (2014), 'The effects of scaffolding in the classroom: support contingency and student independent working time in relation to student achievement, task effort and appreciation of support', in: *Instructional Science: An International Journal of the Learning Sciences*, Vol.43 (2015) 5.
11. J. van de Pol, M. Volman, E. Elbers (2011).
12. J. van de Pol, M. Volman, E. Elbers (2014).
13. M. Amsing, B. Mathijssen, *Omgaan met verschillen in het voortgezet onderwijs*, KPC Groep, Den Bosch 2013.

WAT BINDT ONS?

Al eerder heeft uw lijfblad *M&P* aandacht geschonken aan de herziene examensyllabus vwo voor maatschappijwetenschappen voor de examenjaren 2018-2020. Naar aanleiding van de inhoud van dit nummer wordt nu het onderdeel Binding behandeld (domein D), omdat hierbij 'natievorming en de rol van de staat' de context vormt.

WOLTER BLANKERT

De genoemde context draait om het ontstaan van de Nederlandse staat en de werking van het huidige politieke systeem, met als leidraad: 'Wat bindt ons?'. *Binding* vormt een kernbegrip binnen de sociologie en deze contextkeuze biedt dan ook een uitgelezen kans om de wisselwerking tussen sociologie en politicologie aanschouwelijk voor het voetlicht te brengen. In deze opzet zijn de samenstellers van *de syllabus* uitstekend geslaagd.¹ Toch blijft er gelukkig altijd wel iets te klagen, het bestaansrecht van dit stuk en de constante van de Nederlandse identiteit. Subdomein D2, Politieke instituties en representatie, twee kernconcepten bij binding, vormen een passende proloog voor de context, die vanaf D3 (Politieke bindingen) aan de orde komt. Het maakte onderscheid tussen politieke instituties en organisaties is aanvechtbaar, de volksvertegenwoordiging zou een organisatie zijn, de rechterlijke macht een institutie. Hopelijk valt men leerlingen niet lastig met deze malligheid, veroorzaakt door misplaatst vakjargon-gebruik. Vervolgens komen de politieke partijen aan bod, waarbij het feit dat in Nederland (anders dan in andere landen) een politieke partij uit één lid kan bestaan (gebrekkige binding!) wel had mogen worden genoemd. Daarop volgt een glas-

heldere bespreking van het principe van representativiteit en de eisen die men aan een democratie moet stellen. Een hiaat lijkt dat directe democratie (referenda) wordt genegeerd, maar schijn bedriegt. De inhoud van maatschappijleer maakt immers deel uit van de examenstof. Een kritische vergelijking blijft dus volop mogelijk.

STAAT EN NATIE

Na deze concrete en uitstekend gepresenteerde stof begeeft de syllabus zich op het gladde ijs van de staats- en natievorming (subdomein D3). Het is goed verdedigbaar dat een staat een politiek gegeven is en een natie op de verbondenheid van burgers berust. Toch had mogen worden genoemd dat in de praktijk het onderscheid lastig valt te maken, men spreekt van Verenigde Naties. Begrijpelijk, omdat vrijwel elke staat zichzelf als een natie ziet. De syllabus werpt de interessante vraag op of de verbondenheid een gevolg van het samenwonen in één staat is, of dat de staat is gefundeerd op een al langer bestaand gevoel van verbondenheid, een sluimerend natiegevoel. Een kip-en-eikwestie, waarop terecht geen eenduidig antwoord wordt gegeven. De syllabus stelt dat sociaal-constructivisten de natiestaat als een negentiende-eeuws product zien. Dat is echter een historisch feit, niet gekoppeld aan een theorie of

visie: natiestaten in onze zin bestonden rondom 1750 niet. Daarentegen bestrijdt geen serieuze historicus dat heel wat Europese staten middeleeuwse wortels kennen. Jeanne d'Arc vocht voor Frankrijk. 'Der Duitse natie' voegde het Heilige Roomse Rijk kort voor 1500 aan zijn toch al lange naam toe. Een constructivist die dit zou bestrijden, valt niet serieus te nemen.

Voor Nederland ontbreken dergelijke wortels. Het is lang geleden dat de Batavieren als zodanig werden gezien (al noemen de Fransen bij het voetbal ons nog steeds zo) en de lijn naar de Bourgondiërs overtuigt evenmin. Het ontstaan van de Nederlandse staat gaat niet schuil achter nevelen van het verleden, maar valt exact in data en jaartallen te vatten, met 26 juli 1581 als startdatum (zoals elke Nederlander weet: de afzwering van Philips II). Een stofomschrijving maatschappijwetenschappen kan daar niet op ingaan, maar het volledig negeren van deze speciale vorm van staats- en natievorming doet geen recht aan het eerder geformuleerde uitgangspunt van Nederland als referentiekader. Het was bovendien een concreet voorbeeld geweest van hoe willekeurig bijeengebrachte gewesten (destijds voelde Holland zich meer verwant met Vlaanderen dan met Gelderland) door een politiek verband geleidelijk tot een natie groeiden. Hierna behandelt de syllabus de taken van

De Vrede van Münster (15 mei 1648), één van de vredesverdragen van Westfalen, bezegelde de internationale erkenning van de Republiek, geschilderd door Gerard Terborch in hetzelfde jaar. Links: de Nederlandse delegatie, rechts de Spaanse (Collectie Rijksmuseum)

de staat op een overzichtelijke manier, uitmondend in de constatering dat verschillende taken steeds meer ter discussie komen te staan door globalisering en individualisering. 'Individualisering draagt bij aan de roep om minimalisering van de verzorgingsstaat', stelt de syllabus. Een vraagteken had hier niet misstaan.

Vervolgens komt de globalisering zelf aan bod, waarbij wordt gewezen op de paradox dat de binding in wereldverband toeneemt, maar dat dit tevens de roep om nationale binding (identiteit) versterkt. De syllabus noemt de instrumenten waarmee de staat in het verleden die identiteit trachtte te versterken: taalpolitiek, dienstplicht en vaderlandse geschiedenis. Bindende elementen van meer recente datum komen minder goed uit de verf, waarbij tot voor kort de televisie een hoofdrol speelde - waaraan het bindende verschijnsel van Bekende Nederlanders te danken is (buiten de landsgrenzen onbekend). Zelfs op het *internationale* internet zet deze trend zich voort. Eventueel had nog kunnen worden vermeld dat na het dieptepunt van 1945 de sociale voorzieningen een belangrijke bijdrage aan het herstel van het prestige van de natiestaat hebben geleverd. De syllabus heeft zeker gelijk dat al deze bindingsinstrumenten op Europees vlak zwak zijn, met als gevolg weinig warme gevoelens voor Brussel.

IDENTITEIT

Bij subdomein D4 daalt de syllabus af tot de affectieve bindingen binnen een staat, waarbij de gemeenschappelijke taal als een van de belangrijkste criteria voor een natiestaat gezien lijkt te worden. De Franse filosoof Ernest Renan bestreed dit in zijn vlamme pamflet *Wat is een natie?* uit 1882, dat nog vaak bij de omschrijving van een natie wordt gebruikt. Niet de taal, maar het gemeenschappelijke verleden en de gemeenschappelijke wens iets groots te verrichten smeden de natie volgens hem aaneen. Vooral ex-koloniën hebben Renan in hun hart gesloten. Onderdrukking door en strijd tegen Nederlanders, Belgen en Britten hebben Indonesië, Congo en India tot een natie gevormd, ondanks de verscheidenheid in taal en cultuur. Terecht wijst de syllabus op de grote verdeeldheid binnen sommige *multinationale* staten, waarbij vooral op Afrika en het Midden-Oosten wordt gedoeld. Onvermeld blijft dat ook homogene staten verdeeld kunnen raken. Op de wereldindex van homogeniteit bekleedt Korea de eerste plaats (geen afwijkende dialecten, culturele eenheid), terwijl in Afrika Somalië het meest homogene karakter vertoont en Tanzania onderaan bungelt.

Na dit internationale uitstapje keert de syllabus terug naar Nederland. Is er sprake van een diep in de tijd gewortelde Nederlandse culturele identiteit of berust

die vooral op mythevorming, stereotypen en later bedachte tradities, zoals de modernisten stellen. Die wijzen erop dat de Calvinisten nooit meer dan een derde deel van de bevolking hebben uitgemaakt en hadden er nog aan kunnen toevoegen dat bij literatuur, schilderkunst, wetenschap en filosofie de andersdenkenden oververtegenwoordigd waren.

De tegenstanders van de modernisten geven hoog op van de vaste Nederlandse waarden als soberheid en tolerantie, maar ook zij kunnen de culturele omslag eind jaren zestig niet ontkennen, die de syllabus op een overtuigende manier behandelt. Daarop volgt de ontwikkeling van de multiculturele samenleving, waarbij de syllabus cultuuruniversalisme tegenover cultuurrelativisme stelt - in algemene termen, waarbij controversiële voorbeelden aan de leerkracht worden overgelaten. Het mechanisme dat tot een sterke binding met de eigen etnische groep leidt, wordt glashelder uit de doeken gedaan, maar de blijvende binding met het land van herkomst blijft onbesproken.

SAMENHANG

Het afsluitende subdomein D5 is gewijd aan de politieke visies op binding, waarbij de verschillende niveaus en vormen van identificatie op een heldere manier aan bod komen. Gewezen wordt op de veranderende visies hierop vanuit de samenleving en als gevolg daarvan vanuit de politieke partijen: enerzijds pleidooien voor globalisering en interculturalisatie, anderzijds voor verplichte aanpassing. Het eens hoog gewaardeerde streven naar Europees burgerschap lijkt een gepasseerd station.

De rol van de staat beperkt zich niet tot het domein Binding. Binnen domein E (Verandering) komt globalisering weer aan de orde en ook bij de andere domeinen blijft de staat zijn rol opeisen, evenals bij maatschappijleer (een onlosmakelijk deel van de examenstof!). Dat strookt met de *holistische* opzet van de syllabus; alle onderdelen hangen met elkaar samen. ♦

Noot

1. *Syllabus centraal examen 2018 en 2019 voor pilotscholen en vanaf 2020 voor alle scholen*, versie juni 2015, Commissie voor Examen.

BINDING, TOEGEPAST OP DE CONTEXT NATIEVORMING EN ROL VAN DE STAAT¹

COEN GELINCK & LIEKE MEIJS

Foto: Wikimedia Commons

Leerlingen hebben in de les al informatie gekregen over het hoofdconcept Binding en de kernconcepten die daarbij centraal staan: sociale cohesie, sociale en politieke institutie, groepsvorming, cultuur, representatie en representativiteit.

Het hoofdconcept Binding biedt leerlingen het gereedschap om zicht te krijgen op 'de verschillende wijze waarop mensen zich aan elkaar binden: de relatie tussen mensen in gezins/familieverband, de banden tussen mensen die een groep willen zijn, bindingen in een samenleving op het niveau van de staat en de overheid' (Syllabus vwo, juni 2015).

Deze opdracht maken de pilot leerlingen nadat ze in hoofdstuk 1 een inleiding over binding en sociale cohesie in een samenleving hebben gehad. In hoofdstuk 2 stond het effect van het ontstaan van de Nederlandse staat en natie op binding centraal. Daarop aansluitend werd in hoofdstuk 3 ingegaan op de vraag 'Bestaat de Nederlandse cultuur?'.

Het lesmateriaal is ontwikkeld door de vwo-schrijfgroep (Nicolette Beijck, Lars van der Bruggen, Paul Simons en Lennart Schra) en wordt gebruikt in de lessen van de pilot-docenten. De antwoorden op deze vragen zijn te vinden op www.maatschappijenpolitiek.nl.

OPDRACHT 1² KONINGS DAG

De vragen in deze opdracht gaan afwisselend over Koningsdag en Koninginnedag omdat de bron uit het pre-Koningsdag tijdperk komt.

Vraag 1. Vind je dat Koningsdag bij de Nederlandse cultuur hoort? Gebruik in je antwoord elementen uit de definitie van het kernconcept *cultuur*.

Vraag 2. Leg uit dat Koningsdag als een *sociale institutie* kan worden gezien. Gebruik ook het kernconcept *institutionalisering* in je antwoord.

Vraag 3. Bekijk het volgende filmpje: www.youtube.com/watch?v=1K1vpU8vzRs&feature=player_embedded.

Welke hoofdconcepten zijn te herkennen in het beeld dat Fealey over Koninginnedag uitdraagt?

Vraag 4. Leg uit waarom je het kernconcept *identiteit* kunt toepassen op een dag als Koningsdag. Gebruik in je uitleg elementen uit de definitie van het kernconcept *identiteit*.

OPDRACHT 2 NATIONALISME VERDIENT ERKENNING

Lees het artikel 'Nationalisme verdient erkenning, maar wakker het niet te veel aan' en beantwoord de vragen.

Vraag 1. Welk kernconcept herken je in de eerste alinea? Licht je keuze toe.

Vraag 2. Wat wordt bedoeld met 'institutionaliseren van eigenheid'?

Vraag 3. Volgens professor Walt is nationalisme een *ideologie*. Leg met behulp van de definitie van het kernconcept *ideologie* uit hoe Walt tot deze stelling komt.

Vraag 4. Leg uit hoe nationalisme volgens Walt tot internationale conflicten kan leiden. Welk kernconcept uit het domein Verhouding - behalve het al genoemde kernconcept *conflict* - speelt hierbij een grote rol? ♦

Noten

1. Bij havo is er gekozen voor de context Veiligheid, zie: *M&P*, jrg. 43 (2012) nr. 8, daarin is ook voorbeeld lesmateriaal over deze context te vinden.
2. De eindredactie van deze opdrachten is gedaan door Coen Gelinck en Lieke Meijs.

NATIONALISME VERDIENT ERKENNING, MAAR WAKKER HET NIET TE VEEL AAN

door Steven de Jong

Binnenland - Een Kamermeerderheid besloot onlangs dat één op de drie platen van Radio 2 Nederlandstalig moet zijn. Wie dat wegheeft, miskent de allesoverheersende kracht van het nationalisme. Harvard-professor Stephen M. Walt pleit daarom voor meer inzicht in de oerwil van elk volk. Dat voorkomt vervelende verrassingen. De val van de Sovjet-Unie, de economische twisten binnen de Europese Unie, de taalstrijd in België en de oproer van de Palestijnen. Allemaal processen waar je nationalisme aan het werk ziet, schrijft de hoogleraar internationale betrekkingen in het tijdschrift *Foreign Policy*.

INSTITUTIONALISEREN VAN EIGENHEID

Niet religie, ideologie, democratie, digitale technologie, obligatiemarkten of nucleaire wapens hebben volgens Walt de grootste invloed op de wereldorde, maar de hang naar het institutionaliseren van eigenheid en het beschermen daarvan: 'Het geloof dat de mensheid is onderverdeeld in verschillende culturen - mensen die taal, symbolen en mythen delen - en dat die groepen recht menen te hebben op een eigen staat, is de meest overweldigende kracht van de afgelopen twee eeuwen'. Walt ziet nationalisme daarom als een echte ideologie. De kenmerken, zoals folklore of religie, zijn slechts onderdelen. Het nationalisme deed volgens Walt vrijwel alle (koloniale) rijken afbrokkelen. (...)

RENATIONALISERING VAN HET BUITENLANDBELEID

Inzicht in de kracht van het nationalisme vertelt ons wat er momenteel in de Europese Unie gebeurt, doceert de wetenschapper. Het was volgens hem de Koude Oorlog die de Europese integratie aandreef. Nu keren natiestaten weer in zichzelf. Ze zetten zich af tegen de monetaire unie: de rijkere lidstaten voelen er weinig voor om Griekenland te redden: 'We zien nu de geleidelijke renationalisering van het buitenlandbeleid, gevoed door economische onenigheid en de terugkerende angst dat de nationale identiteit wordt bedreigd.' (...)

NATIONALISME IS NIET SLECHT, MAAR MOET WEL WORDEN GETEMD

Zo bezien is 'ons-kent-ons' de meest invloedrijke politieke kracht in de wereld. 'In de competitieve wereld van de internationale politiek worden naties geprikkeld om een eigen staat te vormen. Vervolgens doen die staten hun best om de nationale identiteit te bevorderen', verklaart Walt. Conflicten komen voort uit het mislukken daarvan of het streven ernaar.

Wie nationalisme serieus neemt, zo wil Walt eigenlijk zeggen, begrijpt beter waarom de integratie van allochtonen in het ene land beter gaat dan in het andere en waarom het electoraat afrekent met regeringen die buitenlandse invloeden bagatelliseren. Niet voor niets hebben de Duitse en de Nederlandse regering de multiculturele samenleving als mislukt bestempeld. Een parlementair besluit voor Nederlandstalige muziek past in die sfeer. Maar de geschiedenis leert ook dat onbeteugeld of aangewakkerd nationalisme tot tragische conflicten leidt. 'Dit negeren is op eigen risico', besluit Walt.

Bron: www.nrc.nl/nieuws/2011/07/18/nationalisme-verdiene-erkenning-maar-wakker-het-niet-te-veel-aan (ingekorte versie)

AMERIKAANSE VERKIEZINGSNACHT

Op veel scholen en andere plaatsen in het land werden 9 november verkiezingsnachten georganiseerd waarbij met spanning de uitslag van de Amerikaanse presidentsverkiezingen werd gadeslagen.

NIELS HOENDERVANGER

In het holst van de nacht stappen bijna alle vwo-5 en 6-leerlingen maatschappijwetenschappen van het Stedelijk Gymnasium in Nijmegen op hun fiets. Net als mijn collega Eugene Kok en ik. Onderweg kom ik al enkele leerlingen tegen. 'Goedemorgen, meneer', klinkt het opgewekt.

Aangekomen op school is duidelijk waarom we dit doen. Meer dan zestig leerlingen komen woensdag 9 november 's ochtends om vier uur enthousiast aan om de uitslagen van de Amerikaanse verkiezingen op school te volgen. In twee lokalen staan de schermen al op *CNN of Amerika Kiest*. De leerlingen nemen hun eigen ontbijtjes en lekkers mee. Meteen komen de eerste berichten dat het spannend gaat worden. Toch fijn dat we niet voor niets naar school zijn gekomen, denk ik vooral als docent. Dan duurt het nog even voordat Hillary Clinton echt wint.

Sabine Jaegers (16 jaar, gymnasium-5) is gekomen omdat ze het gezellig vond, maar ook oprecht interessant: 'De verkie-

'WAT EEN SPANNENDE OCHTEND WAS HET!'

Stedelijk Gymnasium in Nijmegen

zingen in de Verenigde Staten zijn gemakkelijk, meer entertainment. Door het of-ofsysteem zijn de Amerikaanse verkiezingen veel interessanter dan de Nederlandse verkiezingen, waar het om veel meer standpunten en partijen gaat. Om het ook zo interessant te hebben als in de Verenigde Staten hoop ik dat het in Nederland straks tussen Jesse Klaver en Geert Wilders gaat. Pjotr Koster (15 jaar, gymnasium-5) vult aan: 'Het populisme van Wilders dwingt ook in Nederland andere partijen om een duidelijker en beter onderbouwd standpunt in te nemen, maar populisme en het bespelen van de media vind ik negatief. Nederlandse verkiezingen zijn minder spannend door de coalitievorming die dan nog niet bekend is. Misschien wordt Donald Trump als hij echt macht krijgt wel veel gematigder'.

Leerlingen volgen de televisie en checken tegelijkertijd hun smartphones... en dan gaat Florida naar Donald Trump. Ongeloof onder de leerlingen. Kan Trump echt winnen? Dat past niet in de verwachting en misschien ook niet in het Europese (lees: Nijmeegse?) beeld van politiek. Tot diep in de ochtend wordt gerekend in kiesmannen. De groene balk van getelde stemmen in Pennsylvania wordt bestudeerd. Dat was toch altijd een Democratische staat? Maar pas op, er komen nog enkele conservatieve staten aan. Er gaat een gerucht. Republikeinse kiesmannen zouden uit afkeer van Trump niet op hem willen stemmen. Komt niet door de feitencheck. De uitslag komt binnen. Trump heeft de meeste kiesmannen en is de aanstaande president van de Verenigde Staten. Dan is het eerste uur op school al begonnen. De school komt tot leven. Vermoeid kijken leerlingen naar de verzoeningspeech van Trump. Het wordt nog een zware lesdag, niet alleen door de vermoeidheid. Het is een historisch moment en de maatschappijwetenschappenleerlingen waren er getuige van.

Verkiezingsnacht in het Kurhaus in Scheveningen, op het Stedelijk Gymnasium in Nijmegen en het Johannes Fontanuscollege in Barneveld (foto's: ProDemos, Niels Hoendervanger en Lennart Schra)

De afgelopen weken stonden volledig in het teken van de Amerikaanse verkiezingen. De staatsinrichting en de werking van macht in de politiek stonden centraal, de *checks and balances*, de macht van het Hooggerechtshof, de financiering van campagnes en de wetgeving hieromtrent (Hoe worden partijen in Nederland eigenlijk gefinancierd?). Ook het belang van sociale media in campagnes komt aan de orde: de mediademocratie. En wat is populisme eigenlijk, en is populisme een positief of negatief fenomeen? Ook werd gekeken naar *gerrymandering* als een middel om de kiesdistricten in te delen zodat jouw partij meer stemmen wint. Als docent heb je toch een vorm van dit-wil-ik-ook-nog-zo-graag-vertellen-stress. Jammer dat ik niets aan de achtergronden van peilingen heb gedaan, maar er zijn grenzen.

Leerlingen vinden het zeer interessant; een meerwaarde van jewelste. Zij zijn geïnteresseerd, misschien uit verbazing of juist omdat alles zo prominent in de media is te volgen. Ongemerkt werd zo een behoorlijk deel van het domein G Analyse van een politieke actualiteit behandeld. Menig collega vindt dat we toch een echt een mooi vak hebben... en we hebben de pers gehaald.¹ Op naar de Tweede Kamerverkiezingen. 'Meneer, daar gaan we toch ook iets moois van maken!' ♦

Noot

1. www.gelderlander.nl/regio/nijmegen-e-o/nijmegen/nijmeegse-scholieren-kijken-gespannen-naar-clinton-vs-trump-1.6621827.

Niels Hoendervanger, docent maatschappijwetenschappen aan het Stedelijk Gymnasium in Nijmegen.

MET GEBOGEN HOOFD NAAR HUIS

Kurhaus in Scheveningen

Na maanden campagne en het eindeloze uitlekken van schandalen was de dag waarop alle hysterie ten einde zou komen eindelijk daar. In de vroege ochtend van 9 november verzamelde zich veel publiek in het Kurhaus in Scheveningen om de uitslagen van de omstreden verkiezingen live bij te wonen. Daarbij hoorde natuurlijk een typisch Amerikaans ontbijt (lekker, veel en groots) dat ons eraan herinnerde waarom meer dan de helft van de Amerikanen gewichtsproblemen heeft. Onder gezellig geroezemoes was er te genieten van sfeervolle jazz en ook het feit dat de zon nog niet op was hield het vloeien van de champagne niet tegen. Toen de uitslagen staat-voorstaat binnenkwamen, werd het publiek stiller en stiller. Ook in de Kurzaal hadden ze de nieuwsberichten gelezen, Donald Trump zou Hillary Clinton nooit kunnen verslaan. Het tegendeel werd die ochtend bewezen en toen dat duidelijk werd was het ongeloof door de hele zaal te voelen. Slechts een enkeling bleef tot de overwinningsspeech van de vijfenveertigste verkozen president van de Verenigde Staten, de meesten vertrokken met gebogen hoofd weer naar werk, school of huis.

Aska Hayakawa, leerling in het vijfde leerjaar van het Stedelijk Gymnasium in Leiden.

'HOE DOM KUNNEN AMERIKANEN ZIJN?'

Johannes Fontanus College (JFC) in Barneveld

Voor de tweede keer is er op het Johannes Fontanus College (JFC) in Barneveld het 'Amerikaans verkiezingsontbijt' georganiseerd. Maar liefst 169 leerlingen hebben zich vrijwillig aangemeld en verzamelden zich 's ochtends rond drie uur voor de school. De docenten waren - op dat moment - blij dat de uitslag op dat tijdstip nog niet bekend was. De spanning kwam er snel in toen Florida naar Donald Trump ging. Een vwo-5-leerlinge verbaasde zich oprecht: 'Hoe kunnen de mensen in Florida zo dom zijn?'. Een leerling uit vwo-6 had al snel door dat de kansen voor Hillary Clinton heel klein waren geworden en gaf een mini-college aan veertig toehoorders. Vroeg in de morgen bleek dat het 'dom zijn' voor alle Amerikanen gold, aldus de vwo-5-leerlinge. Met kleine oogjes keken leerlingen tijdens het eerste uur naar de speech van Trump en na nog twee lessen mochten de leerlingen van de schoolleiding naar huis. Een lange spannende nacht met een bijzondere uitkomst. Leerlingen zijn al enthousiast bij het idee van een 'Nederlandse verkiezingsavond'!

Lennart Schra, docent maatschappijwetenschappen op het Johannes Fontanus College (JFC) in Barneveld.

BEDREIGING OF KANS?

Wil je de kat in de onderwijsgordijnen jagen? Laat gewoon het woord *lerarenregister* vallen. De rest gaat vanzelf. De reacties op het woord *lerarenregister* zijn al net zo divers als het onderwijs zelf: van een mooi instrument om 'mijn beroep meer aanzien te geven' tot 'weer een ordinair afrekeningsinstrument erbij'.

TOM STROOBACH

Het is misschien goed om even achterom te kijken. Het was ergens in de jaren zeventig van de vorige eeuw dat ik mijn onderwijs-carrière begon. Midden in het schooljaar werd ik van de opleiding geplukt - dat had je nog in die tijd. Ze hadden mijn voorganger weggepest en 'of ik het niet eens wilde proberen'. Na een kort gesprek met de directeur was het rond. Ergens in februari ben ik begonnen: geen letter pedagogische of didactische scholing achter de kiezen, maar wel een stapeltje boeken en acht klassen. Veel succes. Het is een harde leerschool: zwemmen of verzuipen! Gelukkig werd het na enig gespartel behoorlijk zwemmen - en met plezier. Ik trof het. Met een school van circa tweehonderd leerlingen, een relatief klein team en anderhalf fte overhead waren de lijnen kort. Vergaderen deden we drie keer per jaar, over de rapportcijfers, lesuitval was beperkt tot een paar middagen per jaar. De overige problemen voelden niet als problemen. Tijdens de lunchpauze aten we gezamenlijk onze boterhammen op en hadden het over leerlingen die een beetje druk waren, een beetje afwezig, een beetje dromerig of die niet zo goed konden lezen of schrijven. Pas later in mijn schoolloopbaan werden er labels op al deze verschijnselen geplakt. Aan het eind van de rit gingen alle leerlingen, al dan niet met een jaartje extra, met een diploma van school. Uit de feedback van de ontvangende vervolgopleidingen begrepen we dat ze blij waren met het kennisniveau van onze leerlingen. Als we het weer eens tijd vonden voor een buitenschoolse activiteit regelden we dat tussen de witte en bruine boterhammen door. Voor de liefhebbers organiseerden we zelfs een culturele reis naar Londen.

ONTSPANNEN

Ziekteverzuim hadden we weinig. Was doktersbezoek of ziekenhuisbezoek onder schooltijd nodig omdat dokters en ziekenhuizen zo hun eigen agenda hadden, dan schreven we op een centraal schoolbord in de hal wie wanneer afwezig zou zijn. Dat regelden we zelf. Met de kleine overhead regelden we sowieso bijna alles zelf. Het onderwijs in mijn vak werd uiteraard door mij geregeld en mijn collega's deden precies hetzelfde voor hun vak. Soms gingen we bij elkaar te rade; afhankelijk van

persoonlijke relaties en soort problemen. Onze directeur, die zelf ook nog volop les gaf, vroeg weleens of we nog iets nodig hadden: onderwijskundige of pedagogische ondersteuning of iets materieels als er ergens nog een potje met geld beschikbaar kwam. Vaak leidde dat tot een ontspannen gesprek. Die gesprekken heb ik altijd als een grote inspiratiebron ervaren. Ik voelde me als een vis in het water, als een autocoureur, een Max Verstappen *avant la lettre*. Directies hadden ook amper beleidsruimte. De lessentabel lag vast. Het aantal uit te geven lessen was afhankelijk van het aantal leerlingen met een plusje per leerling voor enige overhead.

STENCILMACHINE

Op de een of andere manier draaide onze administratie prima met een halve fte, werd de tuin onderhouden door een tuinman met eveneens een halve fte (we vielen onder een agrarisch scholenconglomeraat) en werd de laatste halve fte besteed aan onze directeur die wat lessen minder gaf. Het rooster maakten we op een paar regenachtige middagen. Van taakplaten hadden we nog nooit gehoord. Algemene schooltaken werden door ons niet herkend. We deden gewoon wat nodig was. Voor contacten met ouders hadden we ouderavonden. De schoolbellen was in die tijd nog niet zo gebruikelijk voor ouders. Ik denk nog weleens terug aan die tijd. Begrijp me goed, ik ben geen nostalgist, ik verlang echt niet terug naar stoffige schoolborden met een krijtje en al helemaal niet naar de oude stencilmachine waarop mijn e's altijd dichtsloegen en waar ik na eindeloos gepriegel met lak zoveel fouten in mijn moedervel had getikt dat ik gefrustreerd weer een nieuw moedervel in mijn typemachine draaide en het proefwerk opnieuw begon te typen - proefwerken die overigens uitblonken in saaiheid, illustraties moesten erbij worden gedacht. Dat ging ook niet met een stencilmachine; althans ik was die kunst niet machtig. Als we met collega's onder elkaar verschillende scholen vergeleken, ging die vergelijking altijd over de wat gemakkelijkere populatie leerlingen buiten de grote steden en de wat lastigere populatie leerlingen in de grote steden. Verschillen in directies (het woord *management* gebruikten we toen nog niet) en hoe ze leiding gaven waren nooit onderwerp van gesprek.

'Het lerarenregister is vooral een kans om van trampassagiers weer autocoueurs te maken'
(foto: Wikimedia Commons)

BETUTTELING

Eind jaren negentig van de vorige eeuw kwam met de Paarse kabinetten ook het neoliberalisme op gang. Privatisering en verzelfstandiging werden toverwoorden. Er moest meer marktwerking komen. Woningbouwverenigingen, ziekenhuizen, zorgverzekeringen, openbaar vervoer, ProRail, telefoondiensten, onderwijs, het moest allemaal geprivatiseerd of, al dan niet als zelfstandig bestuursorgaan, op afstand worden gezet. Of het een succesverhaal is geworden moet u zelf maar beoordelen.

Voor het onderwijs werd de lump sum ingevoerd. Vaste lessentabellen en opslagfactoren verdwenen in het archief. Voortaan mochten scholen daar zelf over beslissen. Toen werd alles anders; in elk geval een stuk diverser. Als ik nu met collega's praat hoor ik wisselende verhalen: van docenten die zich nog steeds als een vis in het water voelen, die alle scholing kunnen volgen die ze willen, die professionele autonomie ervaren en die zich door hun management gestimuleerd en geïnspireerd voelen, tot docenten die alleen maar hinder van hun management ervaren. Dat is met name op scholen waar het management explosief is uitgebreid en geen les meer geeft, waar gesprekken met leidinggevendenden gaan over of er wel tijdens de pauze is gesurveilleerd, dat de leerlingen niet twee minuten voor de bel al waren ontsnapt en dat er op jaarbasis nog vijf uur op de taakplaat moet worden ingevuld. Sommige scholen hebben er dagenlang een hele klus aan om met boekhoudkundige precisie al die taakplaten kloppend te krijgen. Scholing wordt centraal ingekocht. Allemaal verplicht komen, een paar uur lang een verhaal aanhoren en de scholing is weer geregeld. Deze docenten voelen zich betutteld en gecontroleerd. Ze zijn van autocoureur tot passagier in tramlijn 9 geworden. Het beroep is hun ontstolen.

REGISTER

Het lerarenregister is in elk geval bedoeld om die professionele ruimte weer aan de leraar terug te geven. Het fenomeen beroepsregister is overigens niet nieuw. Ze zijn er in soorten en maten. Om er maar eens twee bekende uit te pikken: het Big (Beroepen individuele gezondheidzorg) en het tableau van advocaten. De overheid gaat over de bevoegdheid en het advocatenkantoor of de zorg/ziekenhuisinstelling over de

benoembaarheid. Het register bewaakt de vakbekwaamheid. Ben je niet geregistreerd dan mag je je beroep niet uitoefenen. Eenmaal geregistreerd moet je ook nog aantonen dat je die bekwaamheid onderhoudt en dat je je professioneel gedraagt. Zo niet dan word je uit het register geschrapt en mag je je beroep niet meer uitoefenen (vraag dat maar eens aan een bekende Amsterdamse advocatenfamilie). Kijk je alleen naar deze verplichtingen dan is de vergelijking met een afrekeningsinstrument voor de hand liggend. Bij die verplichtingen horen echter ook rechten en bevoegdheden, zoals een professioneel statuut waarin je professionele ruimte is vastgelegd. Zie het als een soort van redactiestatuut dat regelt waar directies over gaan en waar redacties over gaan. Dat kan, nee moet voor het onderwijs ook prima kunnen worden geregeld. Zo gaat de beroepsgroep voortaan zelf over nascholing en besteding van nascholingsgelden. Lesgeven wordt weer geheel de verantwoordelijkheid van de beroepsgroep, zo ook de vakbekwaamheid. Uiteraard kunnen buitenstaanders een kijkje in zo een register nemen, net zoals hotels even op beoordelingen worden *gegoogled*, ziekenhuizen voor bepaalde ingrepen worden opgezocht en de beenruimte in het vliegtuig even wordt gecheckt. Verantwoording over de vakbekwaamheid wordt aan de eigen beroepsgroep afgelegd. Het is dan uiteraard niet meer mogelijk om bijvoorbeeld onder druk cijfers aan te passen, zoals het cijfer van een leerling die over een heel jaar een onvoldoende heeft gescoord, onder druk van het management met een houtjes-touwtjestoets even naar een voldoende wordt opgetrokken.

Uiteraard zullen er ook zaken zijn met wederzijdse belangen. Die moeten in een professioneel statuut worden geregeld, met duidelijke afspraken waar het management over gaat, waar de beroepsgroep zelf over gaat en waarin de professionele ruimte wordt afgebakend. Leraren gaan als beroepsgroep in het vervolg zelf over het register en hun vakbekwaamheid. Als het lerarenregister dit ambitieniveau niet waarmaakt, laat het dan maar zitten. Ik zie het register vooral als een kans om van passagiers in tramlijn 9 weer autocoueurs te maken. ♦

Tom Stroobach is docent maatschappijwetenschappen

POLITIEKE MUURSCHILDINGEN

Maatschappijleer houdt zich bezig met de manier waarop de samenleving wordt vormgegeven.

Hoe gaan we met elkaar om? Hoe nemen we besluiten? Hoe lossen we problemen op?

Zelden wordt er in maatschappijleerboeken stilgestaan bij *de letterlijke betekenis van vormgeven*.

Het lijkt of de gebouwen waarin wordt lesgegeven *niet* meedoen in een besluitvormingsproces, alsof er *niet* is nagedacht over de manier waarop de leerlingen door de school worden geleid.

BART DE JONGH

Toch zijn er scholen waarbij zelfs het simpel ophangen van een poster tot problemen kan leiden, zoals op het Kennemer College in Heemskerk, waar een docent een poster ophing met een afbeelding van een tekenaar die een karikaturaal weergegeven moslim op de mond kust met de tekst *'L'amour plus fort que la haine'*. Dat deed hij omdat hij solidair wilde zijn met de slachtoffers van de aanslag op *Charlie Hebdo*. De poster viel, met name bij moslimleerlingen, niet in goede aarde, waarop de directie de poster verwijderde. Ook daarover werd geklaagd, ditmaal door enkele ouders. Zo ziet u maar: de muren spreken, ook op school.

DOEL

Het doel van het project Politieke muurschilderingen is tweeledig: enerzijds worden leerlingen aangespoord stil te staan bij de maakbaarheid van de openbare ruimte, anderzijds worden ze uitgedaagd om op het terrein van de school een beeldbepalende schildering te maken. Leerlingen krijgen over het algemeen een kant-en-klare omgeving aangeboden waar de enige optie eruit bestaat zich aan te passen. De schoolmuur zou voor de leerlingen een zeer geschikte plaats kunnen zijn voor een zoektocht naar de culturele identiteit van de school. Als leerlingen de kans wordt geboden om op verantwoorde en doordachte wijze een stempel op hun leeromgeving te drukken, krijgen zij tegelijkertijd een stukje verantwoordelijkheid.

Het project bestaat uit een lessenserie met drie blokken, het *theoretisch blok*, het *ontwerpblok* en de *uitvoering*. Voor de laatste twee blokken is samenwerking met de docenten beeldende vorming (en eventueel techniek) een meerwaarde: leerlingen leren op die manier lesstof vanuit meerdere disciplines te integreren. Het theoretisch blok wordt gegeven door de docent maatschappijleer en is in drie lessen onder te verdelen: (i) inleiding en motiveren, (ii) leren kijken en (iii) keuzen maken.

Voorafgaand aan de eerste les wordt met de leerlingen duidelijk gecommuniceerd over het doel van dit project en over de vaardigheden waarin zal worden geoefend. Ook wordt de lessenserie (met data erbij) aan hen uit-en voorgelegd en wordt afgesproken wanneer en waarvoor cijfers worden gegeven en hoe vaak die meetellen.

LES 1

Het doel van de eerste les is om leerlingen zicht te laten krijgen op het gegeven dat de omgeving (de plek waar ze zijn) iets is waarop ze kunnen ingrijpen, dat het niet alleen iets is dat ze aangeboden krijgen, maar dat ze daar zelf een rol in kunnen spelen.¹ Aan de hand van beeldmateriaal zal worden uitgelegd dat er verschillende functies en belangen worden gediend bij de vormgeving van het stedelijk weefsel. Een park met een standbeeld dient een heel ander doel dan een winkelstraat. Een winkelstraat moet mensen verleiden om iets te kopen, een park moet uitnodigen om te ontspannen. Dat ziet men aan de vormgeving. Over al deze functies en bestemmingen worden op provinciaal en gemeentelijk niveau besluiten genomen. Het is belangrijk dat leerlingen beseffen dat er voorafgaand aan deze muurschildering al een besluitvormingsproces is voorafgegaan en er *toestemming moest worden gevraagd* aan de directie en de facilitaire dienst van de school.² Dat houdt ook in dat bij het maken van de schildering niet alleen van onszelf kan worden uitgegaan. Er zal moeten worden stilgestaan bij wat de schildering voor de school kan betekenen.

LES 2

De tweede les draait om het verlenen van betekenis aan beeldmateriaal. Uitgebreid en goed bruikbaar lesmateriaal is gratis via de *portal* van Nieuws in de klas te downloaden.³ Een andere mogelijkheid is het om een aantal afbeeldingen van muurschilderingen te projecteren⁴ en in een onderwijsleergesprek de leerlingen over één ervan de volgende vragen te laten beantwoorden:

1. Welke figuren/personages zie je? Beschrijf hun uiterlijk.
2. Wie stellen deze figuren/personages voor?
3. Benoem alle objecten op de muurschildering. Wat stellen deze objecten voor?
4. Gebeurt er iets? Wat doen de hoofdfiguren? Wie of wat is het slachtoffer?
5. Is er een proces gaande, wordt er iets gemaakt of kapotgemaakt (of in de natuur, zoals storm, overstroming, groei of verval)?
6. Over welk maatschappelijk probleem gaat het?
7. Wat voor een gevoel roept het plaatje op?

Schoolmuur nodigt uit tot beschildering door leerlingen (foto: Bart de Jongh)

8. Vergelijking: klopt de muurschildering met wat jij over dit thema weet? Voegt de muurschildering iets toe aan wat jij al over dit onderwerp wist.
9. Ben je het eens met de tekenaar of heb je er een andere mening over?
10. Schets of geef schematisch weer hoe jouw plaatje over dit thema eruit zou zien.

Huiswerk

Zoek voor de volgende keer een plaatje op over een maatschappelijk probleem. Dat mag een nieuwsfoto uit de krant of van het internet zijn, of een cartoon. Aan de hand van dat plaatje moet je antwoord kunnen geven op de volgende vragen:

- Over welk probleem gaat deze afbeelding?
- Welke groepen hebben er mee te maken?
- Waarom is het een maatschappelijk probleem?
- Welke normen en waarden hebben met dit probleem te maken?
- Welke belangen spelen bij het vraagstuk een rol?
- Welke normen en waarden botsen met elkaar?
- Welke machtsmiddelen hebben de verschillende groepen of personen om voor hun belang op te komen?
- Zijn de machtsmiddelen van de groepen of personen gelijkwaardig?
- In hoeverre hangen belangen samen met de maatschappelijke positie?
- Heeft een groep te maken met vooroordelen of discriminatie?
- Wat is jouw eigen mening over dit probleem?
- Is er een verband met onze school te leggen?

LES 3

Zorg ervoor dat alle afbeeldingen op uw computer staan zodat ze met behulp van de beamer kunnen worden geprojecteerd en besproken. U kunt ook (een paar) leerlingen hun eigen plaatje laten presenteren. Eindopdracht van deze les is dat er maximaal drie afbeeldingen worden gekozen. Over de gekozen afbeeldingen moet een presentatie worden gemaakt waarin aan de docent beeldende vorming wordt uitgelegd waarom deze

afbeelding het uitgangspunt voor het ontwerp van de muurschildering is.

Nu zijn de docenten beeldende vorming aan het woord. Het kan dezelfde groep zijn, maar het mag ook een andere groep leerlingen zijn. Belangrijk is dat de gepresenteerde afbeelding het uitgangspunt voor het ontwerpproces is. Als het ontwerp klaar is zal dit aan alle betrokkenen worden gepresenteerd voordat deze op de muur zal worden geschilderd. Het is extra spannend als bij die presentatie ook leden van het management en de facilitaire dienst aanwezig zijn.

Als de schildering klaar is volgt een officiële opening en kan er contact met de plaatselijke pers worden gezocht. Ook dit kunnen leerlingen onder begeleiding prima zelf doen. ♦

Noten

1. Voorafgaand aan de lessenserie zou met de klas een bezoek aan de Burcht van Berlage (deburcht.nl) kunnen worden gebracht.
2. Zie hiervoor het artikel 'Van linkse hobby naar een lessenserie' op de website van *Maatschappij & Politiek*: www.maatschappijenpolitiek.nl.
3. www.nieuwsindeklas.nl/lesmateriaal/lespakket/cartoons-in-het-nieuws
4. Voorbeelden van muurschilderingen zijn te vinden via onderstaande zoekopdrachten en websites. Afbeeldingen van de *godfather* van de politieke muurschildering vindt u als u op het internet naar '*Murales Diego Ribeira*' zoekt. Bij '*murales politicos*' en daar achter de naam van een land zijn ook veel muurschilderingen te zien; *Precita Eyes Muralist* (www.precitaeyes.org) is een organisatie in San Francisco die zich voor muurschilderingen inzet; moderne muurschilderingen in San Miguel: www.museoacioloabiertoensanmiguel.cl/murales/; de Brigada Ramona Parra: <https://youtu.be/sYgoN8RsREM>.

Bart de Jongh is als docent maatschappijleer verbonden aan de Scholengemeenschap Nelson Mandela in Purmerend.

(advertentie)

**DONOR
WISE****Maatschappijleer
/ -wetenschappen**

DonorWise informeert uw leerlingen over het Nederlandse donorregistratiesysteem. Vervolgens discussiëren zij over de voor- en nadelen van dit systeem. DonorWise is eenvoudig in te passen in uw reguliere lessen en sluit aan op de actualiteit.

Onderbouw
Module 3, 4 en 5

Bovenbouw
Module 6, 7 en 8

profiel-/sector-
werkstuk

toestemmingssysteem

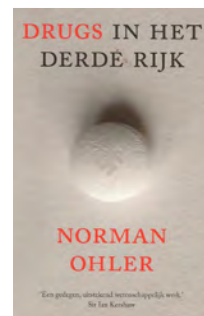
donorregister

donorformulier

DonorWise.nl: Digitale module over orgaandonatie voor vmbo, havo en vwo

RECENSIES

DROGEREN VAN SOLDATEN

Boeken over de Tweede Wereldoorlog vallen uit de toon in deze rubriek voor maatschappijleer. Norman Ohler richt zich echter op een verrassend aspect: de wettelijke rol die drugs aan Duitse kant hebben gespeeld. Spelen drugs geen rol in elke oorlog?

Dit boek maakt nog eens goed duidelijk dat pepmiddelen al lang voor het ontstaan van onze danscultuur volop in zwang waren. Voor 1933 waren de wetten op verdovende middelen in de meeste westerse landen tamelijk mild. Opium, morfine en cocaïne waren betrekkelijk eenvoudig verkrijgbaar, in de liberale Weimarrepubliek (1919-1933) zelfs openlijk. De Duitse bovenlaag maakte daar gretig gebruik van, maar zoals vaker bij gelegaliseerde slechtheid op een doorgaans beheerste manier. Dit veranderde na de machtsgreep van Hitler. De Nazi's voerden een felle campagne tegen drugs, omdat de vlucht in drugs zou afleiden van de Hitlercultus. Redelijk overtuigend toont de auteur aan dat de demonisering van druggebruik dateert uit de Nazitijd en daarna door andere landen is overgenomen. Intussen had de vermaarde Duitse chemische industrie niet stilgezeten en vol overgave gewerkt aan de ontwikkeling van chemische drugs, die rondom 1930 op de markt kwamen. Vooral pepmiddelen, verwant aan xtc, werden snel populair. Deze vielen buiten de Opiumwet en bleven vrij verkrijgbaar. Bij het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog zorgden hoge militairen ervoor dat het leger er grote voorraden van insloeg, omdat ontdekt was dat hierdoor de hele nacht doorgemarcheerd kon worden. Verder bleek dat soldaten en piloten hierdoor van hun angst werden verlost en (over)moedig en gewetenloos werden. De claim van de schrijver dat daaraan de snelle overwinning op Frankrijk te danken is, lijkt overtrokken, maar het enorme pillengebruik in het Duitse leger, binnen de SS en bij personeel in concentratiekampen documenteert hij overtuigend. Ook de Duitse leiding liet zich niet onbetuigd, al gaven Adolf Hitler en Hermann Göring de voorkeur aan injecties vanwege het snellere resultaat. *WB*

Norman Ohler, DRUGS IN HET DERDE RIJK, Luitingh-Sijthoff, Amsterdam, 2016, 321 bladzijden (Duits origineel uit 2015)

COLLEGES OVER CRIMINALITEIT

Elke week wordt door de Universiteit van Nederland een nieuwe reeks colleges van 15 minuten online gezet. Jan van Dijk verlegt in de discussie over criminaliteit de aandacht naar de slachtoffers.

In alle vijf de colleges spreekt hoogleraar Criminologie Jan van Dijk over de slachtofferkant van het vraagstuk van de criminaliteit. Voor de lessen maatschappijleer zijn met name de laatste twee colleges interessant. Het vierde college, *Hoe komt het dat de laatste tijd criminaliteit enorm daalt?*, gaat over twee zaken. Allereerst de criminaliteitscijfers. De hoogleraar laat zien welke fluctuaties in deze cijfers optreden met een stijging tussen 1965-1995 (factor 10) en een daling daarna bij verschillende soorten criminaliteit; niet alleen in Nederland maar in heel veel landen. Als tweede onderwerp bespreekt Van Dijk de vele verklaringen voor de daling van de criminaliteitscijfers: van burgemeesters die melden dat het door hun *zero tolerance-beleid* komt, tot verklaringen als zou de daling komen door de legitimering van abortus, de vermindering van lood in stoffen (minder agressie) of zelfs de toename van de vergrijzing (te oud om misdrijven te plegen). Hij houdt de spanning erin door pas in het volgende college, *Hoe kan een overheid een land aantoonbaar veiliger maken?*, met de oplossing te komen. Daarin houdt hij een pleidooi om van het traditionele dadergerichte denken af te stappen en meer over de potentiële slachtoffers na te gaan denken. Na de oorlog steeg de welvaart en daarmee de criminaliteit (er viel meer te halen). De potentiële slachtoffers zijn zichzelf beter gaan beschermen, onder andere door inzet van particuliere beveiligers. Aan de hand van voorbeelden als het stuurslot en startonderbreking in auto's (sinds 1999 verplicht) illustreert hij de daling van het aantal autodiefstallen (gehalveerd in alle landen). Een andere hypothese van Van Dijk is dat woninginbraak is gedaald door verdere beveiliging van huizen. Gewelddismisdrijven daalden pas veel later. Een verklaring hiervoor zou kunnen zijn dat betere beveiliging van auto's en huizen het voor potentiële criminelen moeilijker maakt om hun eerste stappen op het criminele pad te zetten. 'Strenger straffen' en 'meer blauw op straat' vindt Van Dijk treurige illusies die geen daling van de criminaliteitscijfers zullen bewerkstelligen. LM

www.universiteitvannederland.nl/college/hoe-komt-het-dat-criminaliteit-de-laatste-tijd-enorm-daalt

OMGAAN MET LEERLINGEN

De relatie tussen leerlingen en volwassenen is veranderd van een verticale (ouderen te gehoorzamen) naar een horizontale relatie (met 'respect' worden aangesproken).

De verandering in de relatie tussen leraar en jongeren vraagt om een andere aanpak van het grenzen stellen aan gedrag van leerlingen. Hans Kaldenbach noemt het een verandering van een karate-aanpak naar een judo-aanpak. Tot 1965 was de leraar de baas en bepaalde hoe de jongere zich moest gedragen. De leraar kon op een confronterende manier corrigeren (de karate-aanpak), maar deze confronterende aanpak werkt nu veel minder en vooral bij korte lontjes kan die zelfs escaleren. Door middel van de judo-aanpak kunnen effectiever grenzen aan het gedrag van leerlingen worden gesteld. Judo is 'meebuigend ombuigen' waarin er eerst contact wordt gelegd en daarna pas wordt gevraagd iets te doen. In het algemeen willen jongeren, vooral de korte lontjes, de ruimte voelen om niet te doen wat de docent zegt. Door die ruimte te geven doen ze echter vaak juist wel wat de docent zegt, zo betoogt de auteur. Hij beschrijft dertig technieken hoe deze judo-aanpak in praktijk te brengen. Ter geruststelling meldt hij 'dat u van die dertig technieken er ongetwijfeld al een paar gebruikt'. Een vruchtbare en zeer efficiënte judo-aanpak is bijvoorbeeld het suggereren dat de ander het heeft gedaan. 'Jongens, ik weet dat jullie het niet hebben gedaan, maar willen jullie het even opruimen?'. Dit kan bij de leraar het idee geven dat de leerling bepaalt wat er gebeurt, maar in alle voorbeelden is het nog steeds zo dat de docent de regie heeft. Met de judo-aanpaktechnieken wordt ingespeeld op de eigenschappen van de leerling, maar wordt wel het doel bereikt. Ook onder leraren bevinden zich echter korte lontjes. In een apart hoofdstuk zijn tips vermeld voor de verschillende categorieën leraren, zoals de *control freak*, die eerder dan andere collega's verstoord raakt als leerlingen van plaats wisselen of de directie een nieuw administratief systeem wil invoeren, of de docent die leerlingen vooral beschaving en goede omgangsmethoden bij wil brengen. Mocht erover lezen niet voldoende zijn: de auteur geeft ook training over korte lontjes en machtedrag, met inzet van een acteur als leerling. LM

Hans Kaldenbach, *KORTE LONTJES*, Uitgeverij Prometheus, Amsterdam 2016, 227 bladzijden

WEINER

Weiner is een documentaire over de Amerikaanse politicus Anthony Weiner die in opspraak raakte nadat hij een foto van zijn erectie in een onderbroek via Twitter met de wereld deelde.

Anthony Weiner trad af als lid van het Huis van Afgevaardigden en probeert in deze documentaire burgemeester van New York te worden. Het is een geweldige documentaire. Je denkt de hele tijd dat je naar een fictief verhaal kijkt. Weiner gaat tijdens de campagne voor het burgemeesterschap opnieuw in de fout. Hij drinkt de gifbeker helemaal leeg en wordt gedurende de hele campagne door deze kwestie achtervolgd, hoezeer hij de aanwezige pers ook probeert te verleiden en inhoudelijke vragen te stellen. Het is pijnlijk om te zien hoe zijn vrouw Huma Abedin voor de tweede keer terechtkomt in een mediastorm over de misstappen van haar man. Is deze documentaire geschikt voor lessen over de relatie tussen politiek en media? Leerlingen zullen zeker geboeid kijken, want er is seks in het spel en de documentaire blijft spannend tot het eind. Wellicht ziet u liever van een klassikale voorstelling af omdat u tegen een lacherige sfeer opziet of omdat u moeite heeft met Weiners moraal. In elk geval is de film één grote waarschuwing tegen het gevaar van *sexting*, een waarschuwing die voor de leerlingen wellicht ook zijn waarde heeft. Het Amerikaanse politieke systeem blijft in deze documentaire grotendeels buiten beeld, het is vooral een kijkje achter de schermen. Het is interessant om te zien hoe moeilijk het is om tegenover het beeld dat door de media wordt verspreid een ander frame te zetten. Je kunt je natuurlijk afvragen of die media zich niet meer op de inhoud zouden moeten concentreren, maar die stelling is in dit geval moeilijk vol te houden doordat Weiner met zijn privé-activiteiten keer op keer een hoos aan media-aandacht uitlokt. CG

Josh Kriegman, Elyse Steinberg, *WEINER*, Verenigde Staten, 2016

PLATFORM ONS ONDERWIJS 2032

In januari 2016 heeft het Platform Onderwijs2032 een eindadvies aan staatssecretaris Sander Dekker uitgebracht. Dit eindadvies kan volgens de voorzitter van het Platform, Paul Schnabel, worden gezien als een eerste stap richting een herziening van het curriculum in het primair en voortgezet onderwijs. Op dit moment wordt het advies *Onderwijs2032* op haalbaarheid en toepasbaarheid in de onderwijspraktijk getoetst. Via de Onderwijscoöperatie heeft de NVLM eind september een reactie op het eindadvies gegeven. De NVLM heeft waardering voor het advies van het platform, maar ziet ook minpunten en potentiële risico's als op basis van dit advies een curriculum zou worden gemaakt. Onze gehele reactie vindt u op <http://nvlm.nl/onderwijs/vo-burgerschap>.

KRITISCHE DENKVAARDIGHEDEN IN HET MBO

In *Staatscourant* 224 van 17 juni 2016 is een belangrijke wijziging met betrekking tot Burgerschap en Loopbaanoriëntatie en -begeleiding (LOB) gepubliceerd. Studenten die op of na 1 augustus 2016 met een mbo-opleiding starten moeten ook *kritische denkvaardigheden* ontwikkelen. Onder kritische denkvaardigheden wordt verstaan:

- informatie(bronnen) op waarde weten te schatten en daarbij het onderscheid kunnen maken tussen argumenten, beweringen, feiten en aannamen;
- het perspectief van een ander kunnen innemen;
- kunnen nadenken over hoe eigen opvattingen, beslissingen en handelingen tot stand komen.

Op 14 oktober 2016 werd de *Handreiking kritische denkvaardigheden* gepresenteerd, die door ecbo/CINOP met het Netwerk burgerschap mbo is ontwikkeld. Deze handreiking is ter inspiratie bedoeld, niet als voorschrift. Op www.burgerschapmbo.nl vindt u deze handreiking en zijn verschillende materialen beschikbaar gesteld om het onderwijs te inspireren.

ALGEMENE LEDENVERGADERING

Leden van de NVLM zijn van harte uitgenodigd voor de algemene ledenvergadering op donderdag 16 februari, van 16:30 tot 18:00 uur bij ProDemos, Hofweg 1H, Den Haag. U wordt ontvangen met koffie en thee. Aansluitend op de vergadering is de Docentenavond bij de Hoge Raad geprogrammeerd.

INSCHRIJVING DOCENTENDAG GEOPEND

U kunt zich aanmelden voor de jaarlijkse vakconferentie voor docenten maatschappijleer, maatschappijwetenschappen en burgerschap. ProDemos en de NVLM hebben ook dit jaar weer een mooi programma voor u samengesteld met lezingen, workshops en excursies. Op vrijdag 17 februari zijn deelnemers 's ochtends welkom bij de Koninklijke Schouwburg in Den Haag en 's middags bij ProDemos. Drs. Jack de Vries zal in zijn openingslezing ingaan op de verkiezingscampagnes in aanloop naar de aankomende Tweede Kamerverkiezingen. Ook dit jaar hebben we een bijzondere locatie voor de Docentenavond. Op donderdagavond 16 februari ontvangt mr. Maarten Feteris, president van de Hoge Raad, u graag in het splinternieuwe gebouw in Den Haag. Onder leiding van een raadsheer buigen deelnemers zich over een arrest van de Hoge Raad.

Aanmelden kan via www.prodemos.nl/docentendag tot en met 24 januari 2017 of totdat het maximale aantal deelnemers is bereikt. Op deze website vindt u ook informatie over toegangsprijzen. Leden van de NVLM of M&P-abonnees hebben recht op 15 euro korting.

STEM DER NATIE

We kijken terug op turbulente verkiezingen in de Verenigde Staten, met voor velen een verrassende uitkomst. Trump was populair, maar werd als populist gezien. Clinton was gepokt en gemazeld, maar werd gehaat. De stem voor verandering en tegen de gevestigde orde won. Tenminste, binnen het Amerikaanse kiessysteem. *The electoral vote* versus *the popular vote*. Trump kreeg de meeste kiesmannen, Clinton de meeste stemmen. Een dilemma van representatie en representativiteit. De representatieve democratie van de Verenigde Staten levert Trump als *president-elect*, terwijl een meerderheid van de Amerikanen voor Clinton stemde. Deze meerderheid voelt zich dus niet gerepresenteerd door de nieuw verkozen president. Tegelijkertijd zag het overgrote deel van de gevestigde orde - politici, journalisten, wetenschappers en peilers - de winst van Trump niet aankomen. De stem van de mensen die ontevreden zijn of zich ongehoord voelen. Deze mensen wonen in staten die ook wel *flyover states* worden genoemd. Een serieus te nemen stem. Niet alleen in de Verenigde Staten, maar ook in Nederland en de Europese Unie. De opkomst en populariteit van nieuwe partijen in eigen land en in Europa bewijzen dit. Mensen voelen zich niet voldoende verbonden met elkaar en met de mensen die hen (moeten) representeren. De 'nieuwe' beweging, de 'nieuwe' politicus, met het 'nieuwe' geluid biedt dan uitkomst. Met oplossingen waar men echt in gelooft of als uiting van protest. Cultureel onbehagen bepaalt stemgedrag. Het volk krijgt de politici die het verdient. Maar het is ook andersom. Dit leren wij onze leerlingen binnen het nieuwe programma maatschappijwetenschappen over natievorming: 'politieke bindingen binnen (premoderne) staten leiden tot culturele banden en het ontstaan van een nationale identiteit'. Deze passage uit de syllabus zou iedere politicus moeten kennen. Sociaal-culturele verhoudingen volgen dus (ook) politieke verhoudingen en niet (alleen) andersom. Dus: politiek gedrag stuurt cultureel onbehagen en politici krijgen het volk dat zij verdienen. Complexe, veranderende, globaliserende samenlevingen vragen om politici die vraagstukken benoemen en realistische oplossingen bieden voor reële problemen van alle mensen. In alle staten van de Verenigde Staten, lidstaten van de Europese Unie en wijken van Nederland. Zodat mensen zich verbonden voelen met hun representanten en dus met elkaar. Het Amerikaanse volk heeft gesproken. De stem van onze natie klinkt in maart 2017.

Hans Tennissen

... AAN HET WOORD

TOINE BEIJER STELT ZICH VOOR...

Revival van domein Pluriforme samenleving in lessen maatschappijleer

Twee jaar geleden was ik uitgekeken op het domein Pluriforme samenleving. Leerlingen werden geacht gedateerde en veel te politiek correcte teksten in hun onderlinge samenhang te zien en hier een gefundeerde opvatting over te formuleren. Massamedia zou mijns inziens een fundamentele bijdrage aan de sociale en politieke vorming van mijn leerlingen in havo-4 en vwo-4 leveren. Ik moet bekennen dat ik het mis heb gehad. Daar waar de domeinen Rechtsstaat en Parlementaire democratie de basis leggen voor de ontwikkeling van een kritische blik op tal van maatschappelijke ontwikkelingen, levert het domein Pluriforme samenleving tegenwoordig meer dan voldoende brandstof op om leerlingen enerzijds te prikkelen en anderzijds een weloverwogen standpunt tot ontwikkeling te brengen met betrekking tot een actueel en dringend maatschappelijk probleem: hoe kunnen de lidstaten van de Europese Unie de binnengrenzen overwinnen en de buitengrenzen effectief bewaken? Feitelijk komt een en ander neer op 'grenzen stellen en handhaven'. Dat lijkt een beetje op de randvoorwaarde die aan een effectieve les (maatschappijleer?) op een middelbare school mag worden gesteld.

Momenteel is er in Nederland sprake van een groeiende kloof tussen enerzijds de goed opgeleide en internationaal georiënteerde *globalisten* en anderzijds de burgers die hier geen boodschap aan hebben en vrezen dat hem of haar de voet dwars wordt gezet door nieuwkomers uit de nieuwe lidstaten van de Europese Unie dan wel door de nieuwe immigranten - veelal gevlucht voor oorlogsgeweld in Syrië en Irak.

Paul Scheffer (wie kent hem niet?) waarschuwt in zijn nieuwste boek *De Vrijheid van de Grens* voor een scenario waarin de liberale en internationaal georiënteerde burgers weigeren om over *grenzen* na te denken. Hij waarschuwt dat populistische (protectionistische) politici op enig moment deze grenzen wél gaan trekken. Zo ver mogen wij het niet laten komen. Bescherming van de buitengrenzen is daarom in het belang van iedere burger in Nederland, in Europa en zeker voor de nieuwe Nederlanders.

Het vierde domein, de Verzorgingsstaat, dreigt nu minder prioriteit te krijgen. Erg sexy is dit domein niet, maar voordat ik ga beweren dat dit onderwerp door een nieuw domein zou moeten worden vervangen, realiseer ik me dat dit thema cruciaal is voor mijn leerlingen. Het voortschrijdend inzicht heeft mij geleerd dat de vier domeinen qua keuze op de havo en op het vwo succesnummers zijn. De leraar voor de klas maakt vervolgens het verschil, door nieuwe informatie aan te laten sluiten bij de belevingswereld van 16-jarigen.

Toine Beijer is docent maatschappijleer/maatschappijwetenschappen en geschiedenis op het St. Odulphuslyceum in Tilburg.

Daan van der Hoek

MAATSCHAPPIJ & POLITIEK

is een uitgave van ProDemos, Huis voor democratie en rechtsstaat. Hierin zijn tevens opgenomen de mededelingen van de NVLM. De redactieleden zijn in hun journalistieke werkzaamheden onafhankelijk.

REDACTIE

Ivo Pertjys
hoofd-
redacteur

Bas
Banning

Wolter
Blankert

Coen
Gelinck

Daan van
der Hoek

Lieke
Meijs

Floortje
Vissers

Anique
ter Welle

EINDREDACTIE Maarten Cras

ART DIRECTION Jenny Kan | jenniness.com

OPMAAK Lidewij Spitshuis | lidewij.net

OMSLAGFOTO Wikimedia Commons

DRUK EDG Media

UITGEVER ProDemos

REDACTIESECRETARIAAT

ProDemos, Hofweg 1H
2511 AA Den Haag
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl
www.maatschappijenpolitiek.nl

ABONNEMENTSPRIJZEN M&P

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl

NIEUWE ABONNEMENTEN

Nieuwe abonnementen kunnen op elk gewenst tijdstip ingaan. Afhankelijk van de ingangsdatum wordt een evenredig gedeelte van de prijs van een jaarabonnement in rekening gebracht. Meld u aan via www.maatschappijenpolitiek.nl/abonnements. Abonnees kunnen adreswijzigingen doorgeven door een e-mail te sturen aan m&p@edg.nl.

AUTEURSRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd zonder voorafgaande toestemming van de redactie met uitzondering van de tekst van het leerlingmateriaal, indien dit geschiedt zonder winstoogmerk. In alle gevallen dient de bron duidelijk te worden vermeld.

ADVERTENTIES

Zie www.maatschappijenpolitiek.nl.
Of op aanvraag bij de uitgever,
telefoon: 070 757 02 00
e-mail: m&p@prodemos.nl

KOPIJ EN MEDEDELINGEN

Bijdragen naar het redactiesecretariaat.

TWEEDE KAMER- VERKIEZINGEN IN DE KLAS MET PRODEMOS!

Op 15 maart 2017 zijn er Tweede Kamerverkiezingen. Besteed in de les aandacht aan de verkiezingen met gratis lesmateriaal van ProDemos. Kijk voor meer informatie op: www.prodemos.nl/verkiezingen

gratis

SCHOLIERENVERKIEZINGEN

Hoe zou de Tweede Kamer eruit zien als jongeren het voor het zeggen hadden?

ProDemos organiseert opnieuw de Scholierenverkiezingen, vaak een goede voorspelling voor de echte uitslag.

In 2012 deden maar liefst 117.650 leerlingen mee. Docenten kunnen zich gratis inschrijven via de website www.scholierenverkiezingen.nl.

Deelnemende docenten ontvangen allerlei tips om van de Scholierenverkiezingen een leerzaam evenement te maken.

STEM VERKIEZINGSMAGAZINE

ProDemos brengt deze verkiezingen maar liefst twee verkiezingsmagazines uit. Een voor (v)mbo en een voor havo/vwo. Hierin wordt actuele informatie over Tweede Kamerverkiezingen op een voor leerlingen aansprekende manier gebracht.

Prijs en bestelgegevens

Bestel het verkiezingsmagazine (20 pagina's) als pakket (30 stuks incl. handleiding) voor maar €9,95 via www.prodemos.nl/verkiezingen

Verkiezingsposters

Bestel ons speciale pakket met daarin de verkiezingsposters van ca. 15 politieke partijen en een speciale poster, getekend door striptekenaar Margreet de Heer, over het Nederlandse politieke krachtenveld.

ProDemos

Huis voor democratie en rechtsstaat